

Paweł Brzegowy

Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich

ORCID 0000-0002-7421-7742

Emil Habdank Dunikowski (1855–1924). Rys życia zawodowego i prac naukowych

Emil Habdank Dunikowski (1855–1924) – Career and Research Outline

Emil Lucjan Habdank Dunikowski – a graduate of the Lviv (Lwów), Munich and Vienna Universities, belongs to the circle of the Polish most significant scientists who specialized in Earth sciences and pursued their careers in the Lviv of the Austrian era. Sociable, diligent, and curious about the world, he devoted his time to discovering the mysteries of geology, actively developing Polish research in Galicia. While performing his research-related tasks in various parts of the globe (for example in North Africa, North America, Europe, and Russian Primorsky Krai), he satisfied his passion for travelling, delivering accurately made descriptions of broadly defined nature. In biographical contexts, the Lvovian scientist is seldom mentioned. Despite his undisputable scientific achievements and extensive travel experiences, there has yet to be a comprehensive biographical and bibliographical study dedicated to him. This article outlines his scientific profile and presents some unknown facts from Emil Dunikowski's private life and career, based on the documents obtained from the State Archives of Lviv Oblast in Lviv (Ukraine).

Keywords: Emil Dunikowski, Galicia, geology, Lviv, mineralogy, palaeontology, 19th century

Słowa kluczowe: Emil Dunikowski, Galicja, geologia, Lwów, mineralogia, paleontologia, XIX w.

Wprowadzenie

Emil Lucjan herbu Habdank Dunikowski¹ (1855–1924) – ważna i intrygująca postać lwowskiej szkoły geologicznej ostatniej ćwierci XIX w. i pierwszych dwóch dekad ubiegłego stulecia, obok Władysława Szajnochy (1857–1928), Wawrzyńca Teisseyre (1860–1939) i Rudolfa Zuberera (1858–1920), przynależał do nowego pokolenia polskich geologów,

1 W pracach drukowanych występuje również jako Emil Habdank-Dunikowski, Emil H. Dunikowski, Emil von Dunikowski, E.L. Dunikowski.

którzy, pomimo dominacji w naukach o Ziemi uczonych austriackich: Carla Marii Paula (1838–1900), Eduarda Suessa (1831–1914), Emila Tietze (1845–1931) i Victora Uhliga (1857–1911), osiągnęli międzynarodowy sukces zawodowy. Dunikowski trafnie przez Adama Gadomskiego nazwany „badaczem niemal całego świata”², w kontekście biograficznym jest postacią współcześnie rzadko przypominaną, w literaturze specjalistycznej wzmiankowaną raczej okazjonalnie³. Posiadając niezaprzeczone osiągnięcia naukowe i bogaty dorobek podróżniczy, nie doczekał się jeszcze opracowania monograficznego o charakterze biograficzno-bibliograficznym. Właściwie nieznaną jest jego twórczość literacka. Celem niniejszej pracy jest sportretowanie sylwetki naukowej i ukazanie nieznanych dotychczas faktów z życia zawodowego i prywatnego lwowskiego uczonego, na podstawie materiałów archiwalnych z Archiwum Państwowego Obwodu Lwowskiego we Lwowie (Deržavnij arhiv L'viivs'koji oblasti, DALO), uzupełnionych o lekturę różnych źródeł drukowanych. Świadom słów Rity Majkowskiej, że zachowane po człowieku ślady materialne są niewystarczające do odtworzenia pełnego obrazu życia i dzieła jednostki⁴, proszę o potraktowanie niniejszego studium jako badań wstępnych, stanowiących przyczynek do obszerniejszego wydawnictwa.

1. Dzieciństwo i czasy gimnazjalne

Emil Dunikowski urodził się 13 grudnia⁵ we wsi Tustań na Podolu, od południa malowniczo graniczącej z Dniestrem, zlokalizowanej nieopodal Halicza i 25 km od Stanisławowa (ob. Iwano-Frankiwsk)⁶. Był synem Feliksa Dunikowskiego i Seweryny z domu Kossowskiej⁷. Czasy dzieciństwa i gimnazjum spędził w jednym z miast powiatowych wschodniej Galicji – Brzeżanach – na dawnej ziemi czerwieńskiej, ze względu na wydarzenia dziejowe metaforycznie nazywanej „krajem mlekiem, miodem i krwią płynącą”⁸. Położony w błotnistej Izabelówce, w bezpośrednim sąsiedztwie Żółtej Lipy⁹, pokryty strzechą dom rodzinny był budynkiem stale zawilgoconym, nieprzyjaznym w użytkowaniu. Przylegający do niego ogród, wskutek ulewnego deszczu zamieniający się w tymczasowe jezioro, stanowił dla małego chłopca miejsce pierwszych, odbywanych w balii, wyimaginowanych wypraw zamorskich. Był czas, że dom ten wykorzystywany jako schronienie dla wielu krewnych i ob-

2 A. Gadomski, *Polscy odkrywcy i podróżnicy*, [w:] *Kalendarz Ilustrowanego Kuryera Codziennego na rok 1929*, Kraków 1929, s. 143.

3 Zob. A. Solec'ki, I. Bubnák, *Profesor Emil' Dunikovs'kij – Pioner geoturizmu*, [w:] *Geoturizm: praktika i dosvid. Materiali konferencii*, red. L.Z. Skakui, I.M. Bubnák, L'viv 2014, s. 119–122.

4 R. Majkowska, *Bogactwo, różnorodność, rozproszenie...* *Archiwum osobiste (spuścizna) okiem archiwisty*, [w:] *Spuścizny – co po nas zostaje? Zagadnienia metodologiczne*, red. A. Górski, Kraków 2018, s. 12.

5 W aktach osobowych widnieje również data 13 grudnia 1854. Deržavnij arhiv L'viivs'koji oblasti [DALO], F. 26. O. 5. Sp. 622, k. 33v. Stanisław Zieliński błędnie podał, że urodził się 3 grudnia w Tustaniu w Małopolsce. S. Zieliński, *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich. Podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci-pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni*, Warszawa 1933, s.v. Dunikowski Emil; A. Kuczyński, *Polskie opisanie świata. Studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemiennych*, t. 2, *Ameryka i Australia z Oceanią*, Wrocław 1994, s. 169.

6 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 94; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. B. Chlebowski, Warszawa 1892, s.v. Tustań.

7 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], Ks. Metr. Arch. Lwow, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z terenu archidiecezji lwowskiej, Par. Lwów, parafia św. Mikołaja, dek. Lwów, Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów, sygn. 841, nr 150, pag. 33 (s. 617).

8 *Brzeżany 1530–1930*, Brzeżany 1930, s. 5.

9 Rzeka będąca lewym dopływem Dniestru.

cych biorących udział w powstaniu styczniowym, wypełniały śpiewy marszu Mariana Langiewicza i innych okolicznościowych utworów lirycznych. Charakter wychowawczy środowiska rodzinnego Dunikowskiego cechował niewątpliwie żywy patriotyzm, potęgowany przez obecność wśród brzeżan uczestników walk narodowowyzwoleńczych. Podobnie jak wiele innych dzieci pochodzących ze zubożałej szlachty, dorastał w skromnych warunkach materialnych. Będąc nastolatkiem, zaczął udzielać korepetycji z języka polskiego, potem fizyki i matematyki. Zarobione pieniądze wydawał u miejscowych krawców i szewców na uzupełnienie garderoby i obuwia. Jako pięcioletek rozpoczął negatywnie zapamiętaną edukację w szkole umieszczonej w ratuszu. Niestaranne pismo, trudności w opanowaniu płynnego czytania, błęd ortograficzny na dyktandzie, karano uderzeniami wymoczonych w soli różg lub trzciniek, klęceniem, albo staniem za tablicą z rękami uniesionymi do góry. Zamiłowanie niektórych nauczycieli do wymierzania kar cielesnych powodowało, że sala lekcyjna przypominała czasami uczniom gabinet tortur. W kontekście dzieciństwa, rozumianego jako światopoglądowe przygotowanie dziecka do przyszłego życia¹⁰, wychowywany religijnie Dunikowski zamierzał w wieku dorosłym zostać księdzem. Aktywnie uczestniczył w życiu brzeżańskiej parafii rzymskokatolickiej. Służył do mszy świętej, nosił procesyjne chorągwie. Wraz z młodszym bratem i służbą modlił się przed przygotowanym według własnego pomysłu domowym ołtarzykiem. Z entuzjazmem przygotowywał szopki bożonarodzeniowe zwane „betlejemkami”. Wygłaszał udające kazania autorskie przemowy, które dowodziły rozwijającego się w nim talentu krasomówczego¹¹.

W wieku lat ośmiu przyjęto go do miejscowego gimnazjum, działającego od 1805 r. Pierwsze lata nie należały do najlepszych pod względem osiągnięć edukacyjnych. Z trudem zaliczał łacinę i inne przedmioty nauczone w obowiązującym do końca lat sześćdziesiątych XIX w. języku niemieckim. Szkołę tę, słynącą z wysokiego poziomu kształcenia, chlubiącą się wieloma znanymi wychowankami¹², porównał kiedyś do „pułku gwardyjskiego pomiędzy innymi gimnazjami”¹³. Z ucznia przeciętnego – przezywanego przez kolegów „Mleczkciem”, stał się z upływem czasu ambitnym prymusem – „Móźdzkiem”, którego ciekawość świata i chęć uzyskania wykształcenia kierunkowego, zaprowadziły ze wschodniej Galicji do stolicy cesarstwa. Wielkie postępy w opanowaniu niemieckiej gramatyki i słownictwa oraz literatury poczynił za przyczyną przybyłego z Tarnopola dyrektora Antoniego Sołtykiewicza. Klemens Schnitzel rozbudził w nim zainteresowanie filologią klasyczną, ks. Domagalski językiem francuskim, zaś Franciszek Próchnicki historią Polski. Duży zapał przejawiał również do matematyki i fizyki. Warto wspomnieć, że chęć uczenia się gimnazjalistów brzeżańskich była godna podziwu. „Bibliotekę” założonego w tajemnicy i niestety szybko z powodów przepisowych zamkniętego kółka literacko-naukowego, wyposażono z pieniędzy – przecież bardzo ograniczonych – darowizn gimnazjalistów. Podczas cotygodniowych spotkań Dunikowski wygłaszał swoje pierwsze referaty o naj-

10 B. Krzezińska-Żach, *Dom rodzinny jako obszar zainteresowań współczesnej pedagogiki rodziny*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2015, t. 14, nr 1, 2015, s. 288.

11 E. Habdank-Dunikowski, *Z tęczyowych dni. Wspomnienia byłego studenta brzeżańskiego*, „Gazeta Narodowa” 1906, nr 124, s. 1, nr 125, s. 1, nr 126, s. 1, nr 140, s. 1, nr 143, s. 1, nr 146, s. 1, nr 148, s. 1. Wspomnienia Dunikowskiego zostały przedrukowane w 1955 r. Zob. *Galicyjskie wspomnienia szkolne*, oprac. A. Knot, Kraków 1955, s. 345–382.

12 M.in. wykładowcy Uniwersytetu Lwowskiego: Henryk Kadyi, Włodzimierz Łukasiewicz, Stanisław Narajewski. J. Czernecki, *Brzezany. Pamiątki i wspomnienia. W setną rocznicę założenia gimnazjum*, Lwów 1905, s. 105.

13 E. Habdank-Dunikowski, *Z tęczyowych dni*, nr 146, s. 1.

cenniejszych zabytkach poezji polskiej i teorii Karola Darwina. Członkowie kółka samodzielnie poznawali literaturę ojczystą, dyskutowali, zajmując się szczególnie twórczością trzech wieszczów. Stałym elementem codzienności młodzieży szkolnej w okresie letnim i wczesnojesiennym było obcowanie z przyrodą. Ulubione miejsce zabaw i wypoczynku połączonego z łowieniem ryb i raków, pływaniem i nurkowaniem, stanowił wielki – istniejący nadal staw – z odbijającym się w lustrze wody klasztorem oo. Bernardynów. Czas wolny wypełniano zbieraniem dziko rosnącego agrestu, grzybów, poziomek, szczawiu i żywicy oraz pałaszowaniem brukwi, czereśni, jabłek, malin, marchwi, ogórków, rzodkiewek, ziaren słoneczników i sliw w przydomowych sadach i ogrodach. Grano w piłkę, kiczkę, kręgle i guziki. Uprawiano ćwiczenia gimnastyczne¹⁴. Spacerowano na wielokilometrowe odległości. Zimą jeżdżono na sankach i łyżwach. Jeżeli środki finansowe pozwalały, wybierano się do cukierni Jegera na ciastka maślane lub na sardynki do Herwego. Oglądano przedstawienia teatrów objazdowych, emocjonując się komediami Michała Bałuckiego i Aleksandra Fredry. Co roku odbywały się majówki, z których najbardziej udaną było przyjęcie zorganizowane przez hr. Stanisławową Potocką. W malowniczym ogrodzie otaczającym pałacyk, rozstawiono dla gości stoły z wyrobami cukierniczymi, pieczywem, masłem, wędlinami, piwem, winem i ogromnymi ilościami lodu. Za największe przewinienia okresu szkolnego uważał po latach Dunikowski palenie tytoniu, picie anyżówki i piwa. Degustacja trunków alkoholowych odbywała się podobno sporadycznie na koleżeńskich spotkaniach towarzyskich – np. z okazji uroczystości św. Emilii, uświetnionej odśpiewaniem „Czyż to takie dywo, szczo my piemo pywo”. Pobierając jako wynagrodzenie za pisane ody miłosne paczkę tytoniu tureckiego, należał do najlepiej zaopatrzonych w tę używkę uczniów. Niektóre z zawartych w czasach gimnazjalnych przyjaźni np. z Karolem Drozdowskim – późniejszym notariuszem w Piłźnie – przetrwały całe życie¹⁵.

Zamieszkałe przez Polaków, Rusinów, Żydów i Ormian Brzeżany – w opinii Stanisława Sławomira Niciejy – szczególnie interesujący punkt na mapie Podola¹⁶, stanowiły przykład wielonarodowego galicyjskiego ośrodka miejskiego z wyraźną mieszaniną kultur i języków. W latach sześćdziesiątych XIX w. Dunikowski był świadkiem przykryj dla niego, rodzącej się antagonizacji polsko-ukraińskiej. Za symboliczny tego przejaw uznał zastyszczane stwierdzenie, jakoby „Rusin był stworzeniem nie cierpiącym Polaka”. Odrzucając etnocentryzm, chętnie spędzał czas z ruskimi kolegami, śpiewając ukraińskie pieśni oraz pomagając im w lekcjach¹⁷. Poczucie koleżeńskości i zgody między gimnazjalistami różnej narodowości budował kierujący szkołą do 1872 r. Sołtykiewicz¹⁸.

Wykryształowane w czasach gimnazjalnych zainteresowanie budową i przeszłością Ziemi wynikało z samodzielnego studiowania przyrody w dolinie Złotej Lipy i najbliższych okolicach rodzinnego miasta oraz bardzo lubianego nauczyciela odpowiedzialnego za kursy przyrodnicze, Seweryna Płachetko, chętnie udostępniającego własne, niedostępne

14 Naukę gimnastyki w gimnazjum rozpoczął Jan Sternat w styczniu 1873 r. *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1875*, Lwów 1875, s. 35.

15 E. Habdank-Dunikowski, *Z tęczyowych dni*, nr 128, s. 1, nr 130, s. 1, nr 140, s. 1, nr 141, s. 1, nr 142, s. 1, nr 144, s. 1, nr 146, s. 1, nr 147, s. 1, nr 148, s. 1, nr 150, s. 1, nr 153, s. 1, nr 154, s. 1.

16 S.S. Niciejja, *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. 1, Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Brzeżany, Opole 2012, s. 159.

17 E. Habdank-Dunikowski, *Z tęczyowych dni*, nr 141, s. 1, nr 147, s. 1.

18 *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Wyższego w Brzeżanach za rok szkolny 1906*, Brzeżany 1906, s. 91–92, 98.

w bibliotece szkolnej książki. Będąc uczniem klasy piątej, Dunikowski był już przekonany do zawodu geologa. W tym celu sprowadził sobie podręcznik specjalistyczny i odbywał wycieczki terenowe, obserwując uważnie zmieniający się, urozmaicony jarami krajobraz z lesistymi wzgórzami Jaryszkowa, Strożyska i Zwierzyńca¹⁹. Jako nastolatek zaczął wykazywać sceptycyzm wobec zjawisk paranormalnych. Znajdował przyjemność w racjonalnym wyjaśnianiu tego, co uważano za nadnaturalne. I tak, przebywając pewnego razu u wuja w zamku arcybiskupim w podbrzezańskim Dunajowie, udowodnił z łatwością, że nie duch, a kuny domowe hałasowały na pierwszym piętrze²⁰.

Ryc. 1. Fotografia portretowa Emila Dunikowskiego (źródło: E. Habdank Dunikowski, *Od Atlantyku poza góry Skaliste. Szkice przyrodnicze z dwukrotnej podróży do Ameryki Północnej*, Lwów 1893)

Na początku ósmej klasy rozpoczęł przygotowania do matury. Za powód do dumy uważał fakt, że klasa jego zerwała z panującym dotychczas zwyczajem sprowadzania do Brzeżan na czas egzaminu pisemnego studentów uczelni lwowskich (tzw. „laborantów”), którzy za odpłatnością pisali wypracowania, przemycane następnie wybranym abiturientom. Jeżeli wierzyć Dunikowskiemu, od tamtej pory nie „laboranci”, a najzdolniejsi gimnazjaliści brzeżańscy w części pisemnej pomagali słabszym kolegom²¹. Z dokumentów archiwalnych wynika, że ośmioklasowe wyższe gimnazjum w Brzeżanach ukończył w 1873 r.²², lecz egzamin dojrzałości złożył w Stanisławowie.

2. Studia wyższe

Przebieg studiów wyższych Dunikowskiego jest nieco zagadkowy. Według austriackiego paleontologa Helmutha Zapfe, stopień doktora filozofii uzyskał on w 1877 r. na Uniwersytecie Wiedeńskim (UW)²³. Rok ten nie znajduje jednak potwierdzenia w lwowskich aktach osobowych DALO. Pierwszy dokument odnoszący się do okresu studiów datowany jest na 12 czerwca 1879 r. Dunikowski, kierując prośbą o dopuszczenie go do egzaminów doktorskich z geologii i chemii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu im. Cesarza Franciszka I (Uniwersytecie Franciszkańskim, UF), odnotował, że na UW ukoń-

19 E. Habdank-Dunikowski, *Z tęczyowych dni*, nr 143, s. 1, nr 149, s. 1, nr 156, s. 1.

20 Ibidem, nr 153, s. 1.

21 Ibidem, nr 156, s. 1.

22 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 125.

23 H. Zapfe, *Dunikowski Emil Habdank von. Catalogus Fossilium Austriae*, z. 15, *Index Palaeontologicorum Austriae*, Wien 1971, s. 25. W 1892 r. ukazująca się w Cleveland gazeta polonijna napisała, że Dunikowski mając 22 lata, w 1877 r. został doktorem, otrzymując następnie stanowisko asystenta przy UF. W 1880 r. był natomiast profesorem w Wiedniu. „Kurjer Lwowski” 1892, nr 298, s. 3.

czył sześć semestrów, poświęcając się geologii i kierunkom pokrewnym „ze znakomitym postępem”, co potwierdził załączonym indeksem i aż dziesięcioma świadectwami. Podał również tytuły siedmiu (pięciu w języku polskim i dwóch w języku niemieckim) opublikowanych w latach 1876–1879 artykułów naukowych, wspominając o szeregu innych drobniejszych prac drukowanych o tematyce geologicznej. Jako doktorat na UF przedłożył dwie rozprawy: *Geologiczny profil przez wschodnie Alpy w zastosowaniu do teorii tworzenia się gór* oraz *O nowych foraminiferach krédowego marglu lwowskiego*²⁴. Owych sześć wiedeńskich semestrów z lat 1874²⁵–1877 wymieniono w jednym z późniejszych dokumentów, zaznaczając, że uczęszczał na zajęcia Suessa i Melchiora Neumayra (1845–1890), przy czym doktoryzował się na UF już w 1875 r.²⁶ Ów rok musiano jednak podać błędnie, zostałby bowiem doktorem w wieku lat dziewiętnastu lub dwudziestu. Wiele lat później Dunikowski dostarczył nieco innej wersji przebiegu studiów. Utrzymywał, że jako zwyczajny słuchacz UW zaliczył triennium, będąc m.in. prelegentem wieczorów geologicznych. Przez następne trzy lata kształcił się na Uniwersytecie w Monachium. Tam też uzyskał pierwszy doktorat z filozofii i sztuk wyzwolonych. Drugi doktorat z filozofii obronił na UF²⁷. W początkach II RP, starając się o przyznanie dodatku za „wysługę” lat podał, że doktorem filozofii został 9 października 1880 r., na dowód czego miał przedstawić stosowny dyplom²⁸.

Wśród młodzieży polskiej czasów rozbiorów, szczególnie po 1870 r., studiowanie w uczelniach zagranicznych było zjawiskiem częstym²⁹. Brak na UF katedry geologicznej, zaplecza laboratoryjnego i niedostateczny księgozbiór biblioteki uniwersyteckiej spowodowały być może, że łaknący wiedzy z zakresu geologii, chemii i fizyki Dunikowski w pierwszej kolejności udał się do Wiednia. Obok Loeben stanowił on największy w Austrii ośrodek akademicki kształcący Polaków, skupionych w kilku organizacjach studenckich: Stowarzyszeniu Polskich Akademików Ogniwo, Lechii, Towarzystwie Naukowym Techników Polskich i in.³⁰ Znany z wysokiego poziomu nauczania UW w liczbie posiadanych katedr i wykwalifikowanej kadry zaangażowanej w ważne prace badawcze dobrze odzwierciedlał charakterystyczny dla Europy Zachodniej dynamiczny rozwój poszczególnych dyscyplin naukowych drugiej połowy XIX w. Dotyczyło to przede wszystkim nauk przyrodniczych i ścisłych. W przypadku Dunikowskiego za dodatkowy impuls zachęcający do zdobywania wiedzy specjalistycznej z zakresu nauk o Ziemi można przyjąć drugą rewolucję przemysłową oraz wielkie zainteresowanie w Galicji poszukiwaniem i wydobywaniem ropy naftowej i ozokerytu³¹. Rozwijający się przemysł naftowy wzmógł zapotrzebowanie na ekspertów posiadających wykształcenie kierunkowe, m.in. geologów. Chociaż w lwowskiej Akademii Technicznej Rudolf Günsberg prowadził kursy dotyczące tego zagadnienia od początku lat siedemdziesiątych XIX w., Krajową Stację Doświadczalną dla Przemysłu

24 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 1–2.

25 Por. ibidem, k. 26. Podany jest 1873 r.

26 Ibidem, k. 3.

27 Ibidem, k. 106.

28 Ibidem, k. 110v.

29 O Polakach kształcących się na zagranicznych uczelniach górniczych pisali m.in. J. Jaros, *Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136–1976)*, Warszawa 1978; S. Kossuth, *Polacy – słuchacze Akademii Górniczej w Leoben*, Katowice 1964.

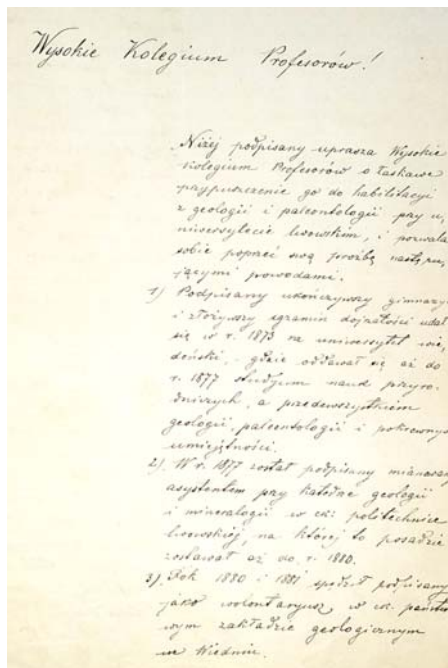
30 A. Karbowiak, *Młodzież polska akademicka za granicą 1795–1910*, Kraków 1910, s. 68–70, 73, 106.

31 Por. W. Lewicki, *Wstęp analityczny do statystyki Galicji*, [w:] *Katalog Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie roku 1894*, Lwów 1894, s. LXII–LXVI.

Naftowego uruchomiono w stolicy zaboru austriackiego dopiero w 1886 r.³²

Od 1 kwietnia 1877 do 31 marca 1880 r. Dunikowskiemu powierzono stanowisko asystenta Katedry Geologii i Mineralogii w Szkole Politechnicznej we Lwowie. Skupiając uwagę na otwornicach opoki lwowskiej, organizował politechniczne Muzeum Geologiczne z polecenia przełożonego, Juliana Niedźwieckiego (1845–1918). W lutym 1887 r. typowano go na jego następcę, który po Feliksie Kreutzu (1844–1910) objąć miał katedrę na UF. Dunikowskiego przedstawiono jako młodego, utalentowanego geologa i autora dobrze ocenianych prac naukowych. Przerwę w obowiązkach zawodowych wymusiła okupacja Bośni i Hercegowiny w 1878 r., w której wziął udział jako podporucznik armii austro-węgierskiej. Zimą 1879 r. związał się jako praktykant z wiedeńskim Państwowym Instytutem Geologicznym (Geologisches Reichsanstalt), zajmując się zdjęciami geologicznymi austriackich Alp i Galicji do 1881 r. Polacy pragnący poszerzyć

swoje umiejętności wybierali zazwyczaj miejsca znane z wysokiej renomy³³, toteż w październiku 1881 r. udał się na trzy lata na Uniwersytet Ludwika i Maksymiliana w Monachium w celu pogłębienia wiedzy paleontologicznej³⁴. Tam też pracował w Muzeum Paleontologicznym pod kierownictwem Karla Alfreda von Zittela (1839–1904). Dnia 23 września 1883 r., przebywając w Czerniowcach, wystąpił z oficjalną prośbą o dopuszczenie go do habilitacji z geologii (na podstawie rozprawy *Die Pharetronen aus dem Cenoman von Essen*) i paleontologii (*Das Gebiet des Strypaflussen in Galizien*) na UF, przedkładając 21 załączników i wyrażając gotowość przystąpienia do kolokwium³⁵. Podanie uzupełnił następnie wykazem najnowszych prac własnych przygotowanych do druku oraz programem wykładów na wypadek uzyskania habilitacji, informując również o posiadaniu skamieniałości do samodzielnego opracowania, które otrzymać miał dzięki wstawiennictwu von Zittela ze Szwedzkiej Akademii Umiejętności³⁶. Przedłożone rozprawy, osiągnięcia badawcze i kolokwium, potwierdziły wysokie kwalifikacje naukowe wnioskodawcy. Reskryptem

Ryc. 2. Fragment pisma Emila Dunikowskiego w sprawie dopuszczenia go do habilitacji z 23 września 1883 r. (źródło: Deržavnij arhiv L'vivs'koj oblasti, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 6)

32 R. Mierzecki, *Przemysł naftowy w Polsce w XIX i XX wieku*, „Analecta” 1999, t. 8, nr 2 (16), s. 55, 64–65.

33 Zob. J. Dybiec, *Studia zagraniczne Polaków w latach 1795–1918 i wydawnictwo raportów o ich przebiegu*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2003, nr 5, s. 63.

34 W latach 1881–1884 pracował w Instytucie Paleontologii i Geologii Historycznej Uniwersytetu w Monachium. DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 33–34; *Katedra mineralogii na lwowskim uniwersytecie*, „Dodatek do numeru 53. Kurjera Lwowskiego” 1887, s. 1.

35 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 5–6, k. 27. Dunikowski posługiwał się nazwą Instytut paleontologiczny, muzeum paleontologiczne.

36 Ibidem, k. 7–9.

z 2 sierpnia 1884 r. (l. 15019) został ogłoszony docentem geologii historycznej³⁷. W przypadku Dunikowskiego starania o awans zawodowy podyktowane były nie tylko ambicją i chęcią ustanowienia na UF katedry geologicznej, ale i jego trudną sytuacją materialną, powodowaną m.in. koniecznością utrzymania rodziny³⁸. Przez sześć półroczy w latach 1884–1888 wyładał jako docent prywatny geologii historycznej³⁹. Z zachowanej w DALO dokumentacji wynika, że w 1886 i 1887 r. otrzymał za przeprowadzone zajęcia łączną zapłatę 600 zlr.⁴⁰ z Ministerstwa Wyznań i Oświaty (MWiO)⁴¹. Kolejne 300 zlr. wypłacono mu za półrocze zimowe 1887/1888⁴².

Postanowieniem cesarza Franciszka Józefa z 31 marca 1888 r. (l. 1663) został profesorem nadzwyczajnym mineralogii⁴³, a 12 października 1890 r. profesorem zwyczajnym⁴⁴. W dowód uznania jego pozycji naukowej powierzono mu funkcję przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (PTP im. Kopernika) w latach 1892–1893⁴⁵. Kilkukrotnie był jego darczyńcą. W 1893 r. przekazał 27 zł i 20 c. (dochód z odczytu o polonii amerykańskiej), następnie trzy listy zastawne o wartości 300 zlr.⁴⁶. W 1897 r. 400 koron⁴⁷ i 200 zł⁴⁸. W roku akademickim 1891/1892 był dziekanem Wydziału Filozoficznego UF⁴⁹, a w 1892/1893 prodziekanem⁵⁰.

3. Podróże

Według znającego go osobiście Jana Nowaka (1880–1940) „był wszędzie i wszystko widział”⁵¹. Aleksander Chołoniewski uważał go zaś za „polskiego Kolumba”⁵². Można wskazać przynajmniej kilku doświadczonych podróżników wśród wykładowców UF w dobie Austro-Węgier: Benedykt Dybowski (1833–1930), Antoni Rehman (1840–1917), Józef Siemiradzki (1858–1933), Rudolf Zuber. Dorobek podróżniczy Dunikowskiego również należy uznać za imponujący. Liczba odwiedzonych przezeń krajów zasługuje na uznanie nawet współcześnie, w dobie powszechnego podróżnictwa. Podczas licznych wyjazdów naukowych, zawodowych i krajoznawczych, przebywał m.in.: w północnej Afryce, Ameryce Północnej, całej właściwie Europie, Indiach, Japonii i w wielu innych miejscach. Materiały archiwalne po-

37 Ibidem, k. 12.

38 Ibidem, b.n.

39 Ibidem, k. 108, k. 111.

40 Zlr. – złoty reński.

41 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 19, k. 24.

42 Ibidem, k. 42v.

43 Ibidem, k. 41.

44 Ibidem, k. 45, k. 106.

45 *XXI. Walne zgromadzenie polskiego towarzystwa przyrodników imienia Kopernika*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 119; „Kurjer Lwowski” 1893, nr 53, s. 5.

46 R. Zuber, *XXVII. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika, we Lwowie, odbyło się dnia 19. lutego 1898 r. w sali wykładowej instytutu chemicznego Uniwersytetu we Lwowie o godzinie 7. wieczorem*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1899, r. 23, s. 11.

47 I. Zakrzewski, *XXVI. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika we Lwowie*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 89–90.

48 E. Romer, *1875–1899. Dwudziestopięciolecie Polskiego Towarzystwa Przyrodników Imienia Kopernika*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1900, r. 25, s. 281.

49 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 94.

50 *C.K. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1892/3*, Lwów 1893, s. 4.

51 J. Nowak, *Ś. P. Dr Emil Habdank-Dunikowski*, „Wiadomości Geograficzne” 1924, z. 5–7, s. 65.

52 A. Chołoniewski, *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, Lwów 1898, s. 58.

zwalają na dokładne i prawie chronologiczne określenie kierunków jego destynacji. W lipcu i sierpniu 1876 r. uczestniczył w wycieczce badawczej Suessa, której celem było poznanie budowy geologicznej poprzecznego profilu wschodnich Alp (Salzburg–Udine). W podaniu z 1883 r. napisał, że w celach geologicznych przebywał we wcześniejszych latach w Prusach, Rosji, we Francji i w Szwajcarii. W 1880 r. z polecenia Wydziału Krajowego badał pod względem geologicznym brzegi Dniestru od Nizniowa do Okopów⁵³. W latach 1877, 1883, 1895, 1902 wyjeżdżał do Włoch, poznając Wzgórza Euganejskie, Apeniny koło Parmy i Florencji, Apeniny Kalabrii oraz złoża siarki na Sycylii na zlecenie Banku Anglo-Austriackiego i Towarzystwa Csikos-Bengesko. Czterokrotnie udawał się z wielkim entuzjazmem do Stanów Zjednoczonych Ameryki: w latach 1891, 1892⁵⁴, 1893 i 1906, co niekiedy kolidowało z jego obowiązkami uniwersyteckimi. Przykładowo w terminie 25 lipca–15 października 1892 r., został przez Ministra Wyznań i Oświecenia urlopowany w celu odbycia drugiej podróży. W zadaniach dziekańskich zastąpił go wtedy Ludwik Ćwikliński (1853–1942), wspomagany w razie konieczności przez Bolesława Kruczkiewicza (1849–1918)⁵⁵. Jako delegat grupy polskich posłów do Sejmu Krajowego Galicji i Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego, Dunikowski odwiedził tamtego roku wszystkie większe skupiska polonii amerykańskiej w Baltimore, Buffalo, Chicago, Cleveland, Detroit, Filadelfii, Milwaukee, Newarku, Nowym Jorku i Pittsburgu, doświadczając licznych dowodów serdeczności⁵⁶. Równie owacyjnie witano go w roku następnym⁵⁷. Przemawiał m.in. na otwarciu galerii obrazów malarzy polskich w Memorial Art Palace w Chicago⁵⁸. Uważając zaoceanicznych rodaków za „wyborny materiał kolonizacyjny”, doceniał ich przedsiębiorczość i zwracał uwagę na potrzebę kontaktów intelektualnych z ojczyzną⁵⁹. Interesował go problem tożsamości narodowej emigrantów w nowym społeczeństwie i trwałość więzi z Galicją i pozostałymi zaborami. Za warte przypomnienia uważam stwierdzenie Bogdana Grzełońskiego, że był „prekursorem naukowych wyjazdów Polaków do Stanów Zjednoczonych”⁶⁰. Książkę lwowskiego podróżnika *Wśród Polonii w Ameryce* docenił Mieczysław Haiman⁶¹. Powróciwszy, Dunikowski miał spopularyzować w Galicji napój zwany kogucim ogonem (*cock tail*)⁶². Na polecenie rządu tureckiego i Banku Ottomańskiego w 1896 r. odwiedził Albanię, Macedonię i okolice Tracji (dorzecze Wardaru od Uisküb do Salonik oraz Brussy i Olimpu). W roku kolejnym wysłany przez Stonua Romana wybrał się w rumuńskie Karpaty (Plojeszti i Turn Severin). W 1897 r. przebywał w północnych Włoszech (kopalnia Veleja), na Kaukazie, w Armenii i na górze Ararat. W marcu i kwietniu 1898 r. wykonał zdjęcia geologiczne między Piacencą a Bolonią. We wrześniu 1899 r. (lub w okresie grudzień 1898–luty 1899) syndykat paryski

53 E. Dunikowski, *Brzegi Dniestru na Podolu galicyjskiem*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1881, r. 6, s. 63–69, 98–129, 245–273, 341–360.

54 Idem, *Od Atlantyku poza Góry Skaliste. Szkice z podróży geologicznej po Ameryce Północnej*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 1–57, 142–217, 264–298, 308–373, 420–442, 534–560.

55 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 51.

56 Ibidem, k. 95; *Misja polityczna dra Dunikowskiego*, „Kurjer Lwowski” 1892, nr 243, s. 2; *Przyjęcie prof. Dunikowskiego w Newarku, Przyjęcie w Buffalo*, „Przegląd Emigracyjny. Dwutygodnik Ekonomiczno-Społeczny” 1892, nr 6, s. 52–54; S. Zieliński, *Mały słownik pionierów polskich*, s.v. Dunikowski Emil.

57 „Kurjer Lwowski” 1893, nr 197, s. 5.

58 „Kurjer Lwowski” 1893, nr 237, s. 5.

59 E. Piltz, *Polacy w Ameryce*, „Kraj. Pismo polityczne, społeczne, ekonomiczne i literackie” 1893, nr 13, s. 2.

60 B. Grzełoński, *Ameryka w pamiętnikach Polaków. Antologia*, Warszawa 1988, s. 216.

61 M. Haiman, *Nauka polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1936, s. 231.

62 A. Cholonewski, *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, s. 58.

Hebré et Co., skierował uczonego ze Lwowa do Algierii i francuskiej Sahary, co stanowiło początek wielkiej przygody. Przemierzył wtedy okolice Blidy, Oranu, Orleansville, Tlemcenu, Batny i Biakry. Do położonego w centralnej Algierii Ajn Salih dotarł karawaną przez Touggourt i El Goléa (ob. El Menia). Droga powrotna do Europy prowadziła natomiast przez Ghadamis, Gurd i Tunis. Uzyskał wówczas pozwolenie ministerialne na objęcie stanowiska naczelnego geologa francuskiego towarzystwa akcyjnego Bukowina. Drugi raz w Algierii przebywał w 1903 r. W 1908 r. zbadał Góry Kruszcowe nieopodal Johanngeorgenstadt w Czechach i Saksonii dla Berlińskiego Towarzystwa Górniczego. W 1909 r. Norddeutsche Bohrgesellschaft poleciło mu udać się do Alzacji, a syndykat paryski Vilter et. Co. do południowej Francji. Za przyczyną „towarzystwa madryckiego” znalazł się następnie w okolicach Santander i hiszpańskiej Galicji. W 1913 r. Rudarska Udruga z Sarajewa pokierowała go do Bośni i Hercegowiny. W różnych okresach czasowych wyjeżdżał ponadto: do północnych Węgier, Siedmiogrodu, Turyngii i Westfalii (Berlińskie Towarzystwo Geologiczne). Przemierzył także terytorium Europy od Ukrainy po Finlandię⁶³. Jedną z jego najbardziej znanych wypraw badawczych była zlecona przez rosyjskich kapitalistów, na czele z marszałkiem szlachty bessarabskiej, byłym posłem do Dumy, Wasylem G. Krupenskim, zainicjowana 15 lipca 1910 r. podróż w odległe Góry Sichote-Aliń. W charakterze topografa uczestniczył w niej Eugeniusz Romer (1871–1954), zaś asystentów: Jan Nowak i Julian Tokarski (1883–1961)⁶⁴. Dotarłszy koleją transsyberyjską do Władywostoku, a następnie drogą morską do Zatoki św. Ołgi; w eskorcie hunhuzów i strzelców, podczas studniowego marszu od Cieśniny Tatarskiej do rzeki Ohabe (Agebe), do października badano tamtejsze rudy w dzisiejszym Kraju Nadmorskim⁶⁵. Na wygłoszonym wiele lat później w Krakowie odczycie Nowak podkreślał wartość naukową tej ekspedycji, wspominając o wykonanych zdjęciach geologicznych i skartowaniu wielkich, właściwie nieznanymi obszarów południowej części Sichote-Aliń⁶⁶. Według Tokarskiego przygotowana w wyniku badań terenowych praca z 1912 r., była w największym stopniu dziełem jego kolegi, zaś rola „prof. D.” ograniczyła się jedynie do napisania wstępu⁶⁷. W drodze powrotnej Dunikowski zwiedził: Japonię, fragment Chin, część Półwyspu Malajskiego, wschodnie Indie, Cejlon, Kanał Sueski, Egipt i Triest⁶⁸. Jesienią 1911 r. planował w towarzystwie chemika lwowskiego Westwalewicz trwającą od sześciu do dziesięciu miesięcy (ostatecznie niezrealizowaną) wyprawę do Brazylii, w zamiarze poznania rzeźby terenu i surowców mineralnych niezbadanych jeszcze ziem⁶⁹.

Uczestnictwo w wydarzeniach naukowych – np. podczas kongresów geologicznych w 1891 r. w Waszyngtonie i Meksyku w 1906 r. – łączył z aktywnym krajo-

63 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 57–58, 95–96; L. Finkel, M. Chlamtacz, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. I. (1894/95 – 1897/1898)*, Lwów 1899, s. 202; „Kurjer Lwowski” 1898, nr 173, s. 3.

64 W. Hahn, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. II. (1898/1899–1909/1910)*, Lwów 1912, s. 489; E. Romer, *Przyczynek do topografii i geografii Sichota-Alinu*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności” 1912, seria 3, t. 12, dział A, s. 45; „Kurjer Lwowski” 1911, nr 27, s. 5; M. Kałuski, *Polacy w rosyjskiej Mandżurii*, „Studia Polonijne” 2001, t. 22, s. 123; zob. DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 73.

65 *Polska wyprawa naukowa w najdalszy Wschód*, „Kurjer Lwowski” 1910, nr 287, s. 4. Według cytowanej gazety po zakończeniu badań Dunikowski i Romer pojechali do Japonii, kierując się dalej na Himalaje, natomiast Tokarski i Nowak udali się na Sachalin, a potem nad Bajkał.

66 *Sprawy Krakowskiego Oddziału Pol. Tow. Geogr.*, „Wiadomości Geograficzne” 1925, z. 1–2, s. 2.

67 J. Tokarski, *Jan Nowak – wspomnienia czterdziestoletniej przyjaźni*, „Annales Societatis Geologorum Poloniae” 1950, t. 19, s. 199.

68 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 96; „Kurjer Lwowski” 1910, nr 499, s. 4.

69 „Kurjer Stanisławowski” 1911, nr 1338, s. 3.

Ryc. 3. Emil Dunikowski (siedzi w środku) przed wyprawą w Góry Sichote-Aliń w 1910 r. (źródło: *Polska wyprawa naukowa*, „Nowości Illustrowane” 1910, nr 32, s. 7)

znawstwem⁷⁰. Nawet jeżeli występował jako przedstawiciel UF, nie zawsze mógł liczyć na dofinansowanie wyjazdów. MWiO negatywnie zaopiniowano jego podanie o przyznanie subwencji 500 złr. na pokrycie kosztów podróży w związku ze wspomnianym 5. Międzynarodowym Kongresem Geologicznym w Waszyngtonie⁷¹. Kalendarz Dunikowskiego przez wiele lat był bardzo zapelniony. W 1885 r. na Międzynarodowym Kongresie Geologicznym w Berlinie wystąpił z referatem i zaprezentował mapy geologiczne Galicji⁷². W 1887 r. wybrano go sędzią przysięgłym Sądu Krajowego we Lwowie⁷³. Wraz z Szajnochą i Zuberem przygotował zlecone przez Wydział Krajowy mapy galicyjskich terenów naftonośnych w skali 1 : 25 000 na Wystawę Krajową w Krakowie w 1887 r. W 1888 r. zaangażował się w przygotowanie 5. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie⁷⁴. Wraz z L. Wajgłem odpowiadał za trasy wycieczek naukowych oraz ich kierownictwo⁷⁵. Pomagał także przy zjazdach: 7. w 1894 r. (z Józefem Merunowiczem przewodniczył Wydziałowi Gospodarcze-

70 E.H. Dunikowski, *Z Veracruz do stolicy meksykańskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1910, r. 35, s. 12–42; *Wyciąg z protokołów posiedzeń Zarządu i naukowych zebrań Tow. im. „Kopernika” za czas od stycznia do końca marca b. r.*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 127; W. Hahn, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. II*, s. 489.

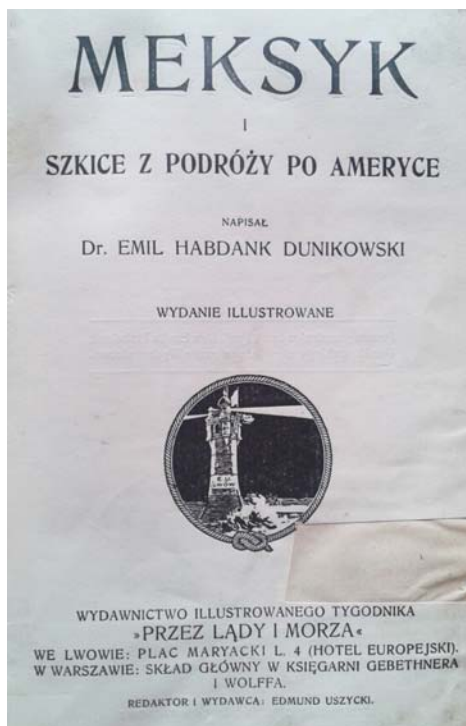
71 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 47.

72 „Kurjer Lwowski” 1885, nr 197, s. 4.

73 „Kurjer Lwowski” 1887, nr 55, s. 3.

74 B. Radziszewski, *V. zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1888, r. 13, s. 207–208.

75 *XVIII. Walne Zgromadzenie Towarzystwa polskich przyrodników imienia Kopernika odbyte we Lwowie dnia 19. lutego 1889 r. o godzinie 6. po południu w auli Uniwersytetu*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1889, r. 14, s. 7; „Kurjer Lwowski” 1888, nr 197, s. 4.

Ryc. 4. Strona tytułowa monografii *Meksyk i szkice z podróży po Ameryce*, Lwów 1913 (z archiwum autora)

dziękczynnego – tj. zbiorowego listu, za zapisanie kolekcji Muzeum Przyrodniczego na rzecz kraju⁸⁴. W 1897 r. wszedł w skład komitetu wystawienia marmurowego popiersia Jędrzeja Śniadeckiego w Instytucie Chemicznym UF⁸⁵. W 1899 r. wylosowano go zastępcą sędziego przysięgłego Sądu Krajowego⁸⁶. W czerwcu 1906 r. przemawiał na uroczystości z okazji setnej rocznicy istnienia gimnazjum w Brzeżanach⁸⁷. W listopadzie 1906 r. zwrócił się do niego fizyk krakowski Marian Smoluchowski (1872–1917) w sprawie wykonania nieznannej bliżej ekspertyzy⁸⁸. Miesiąc później dyrekcja pewnej fabryki tytoniu zleciła lwowskiemu profesorowi zbadanie przykładowej studni⁸⁹. W 1907 r. wystąpił oficjalnie przeciwko pomysłowi

mu, był kierownikiem sekcji mineralogii, geologii i geografii fizycznej, wraz z Zuberem opracował wycieczkę na 120 osób w stryjskie Karpaty⁷⁶ oraz 10. w 1907 r. (z Niedźwiedzkim był gospodarzem sekcji mineralogii, geologii, paleontologii, geografii fizycznej i meteorologii)⁷⁷. W 1893 r. wszedł w skład komitetu 2. Zjazdu literatów i dziennikarzy polskich⁷⁸. Tego samego roku w Towarzystwie im. Stanisława Staszica powołany został do komisji literackiej, która w celu podniesienia poziomu przyszłych wydawnictw, opracowała specjalny program⁷⁹. Na odbywającą się we Lwowie Powszechną Wystawę Krajową w 1894 r. sprowadził złożony z czarnoskórych artystów teatr amerykański⁸⁰ i wziął udział w otwarciu pawilonu polsko-amerykańskiego⁸¹, w którego powstanie był zaangażowany⁸². Znalazł się w gronie wykładawców UF dopuszczonych do spotkania z Franciszkiem Józefem⁸³. Był ponadto jedną z osób wydelegowanych przez PTP im. Kopernika do wręczenia Włodzimierzowi hr. Dzieduszyckiemu (1825–1899) adresu

76 *Pamiętnik VII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. Część przyrodnicza*, red. W. Bylicki, Lwów 1897, s. 122; „Kurier Lwowski” 1894, nr 192, s. 3.

77 *Sprawozdanie z Posiedzeń Naukowych w Sekcjach X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, red. W. Sieradzki, Lwów 1908, s. 31.

78 *II. Zjazd literatów i dziennikarzy polskich*, „Kurier Lwowski” 1893, nr 362, s. 1.

79 *Tow. im. Staszica*, „Kurier Lwowski” 1894, nr 125, s. 1.

80 A. Chołoniewski, *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, s. 58.

81 „Kurier Lwowski” 1894, nr 170, s. 5.

82 „Kurier Lwowski” 1893, nr 258, s. 5.

83 „Kurier Lwowski” 1894, nr 252, s. 5.

84 *Adres dziękczynny*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1894, r. 19, s. 144–145.

85 *Odezwa*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 199–200.

86 „Kurier Lwowski” 1899, nr 314, s. 3.

87 *Stulecie istnienia gimnazjum*, „Nowości Ilustrowane” 1906, nr 25, s. 12.

88 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 68.

89 *Ibidem*, k. 70.

utrakwizacji UF⁹⁰. W styczniu 1911 r. wydał bankiet na cześć goszczącego we Lwowie Krupskiego⁹¹.

4. Ważniejsze prace naukowe

Pierwszy artykuł naukowy⁹² na podstawie badań *in situ* ogłoszony w „Kosmosie” poświęcił Dunikowski zlokalizowanym w Wenecji Euganejskiej, kilka kilometrów od Padwy, wznoszącym się na wysokość 300–600 m n.p.m. Wzgórzom Euganejskim (*Colli Euganei*)⁹³. W przeciwieństwie do dotychczasowych autorów, zajmujących się ich petrografią, zainteresował go problem budowy geologicznej. Odrzuciwszy przekonanie, że każdy ze stożków trachitowych był wulkanem, poszukiwał centralnego punktu pierwotnej aktywności wulkanicznej. Odnalazł go na będącym pozostałością wulkanu szczycie Monte Venda. Za drugi wulkan Wzgórz Euganejskich przyjął natomiast Monte Sieve, nie zgadzając się na nazywanie jego kotliny koło Nervesa della Battaglia kraterem, który uznał za zagłębienie wytworzone wskutek denudacji. Według polskiego uczonego nie istniało niebezpieczeństwo ponownej erupcji. Oznaczając wiek badanych wzgórz, doliczył się jedenastu pokładów osadowych. Podejrzał, że wzniesienia te, powstałe w trzeciorzędzie (hipotetycznie należące do systemu alpejskiego), były początkowo wyspami na morzu. Pracę swą opatrzył również charakterystyką topografii najwyższych wierzchołków i wykorzystywanych do hydroterapii źródeł gorących. Spostrzeżenia własne skonfrontował z poglądami pruskiego mineraloga Gerharda von Ratha (1830–1888) i włoskiego paleobotanika Achille br. de Zigno (1813–1892)⁹⁴. W 1882 r.⁹⁵ wraz z urzędnikiem galicyjskiej administracji górniczej Henrykiem Walterem (1835–1921)⁹⁶ podzielił warstwy okolic Ropy, określane wtedy za przyczyną Paula ropanieckimi (paleoceńsko-górnokredowe utwory płaszczowiny magurskiej)⁹⁷, na dolne (piaskowce z żyłkami kalcytu) i górne (piaskowce bez żyłek kalcytu).

W paleontologii Dunikowski zajmował się głównie gąbkami, w pierwszej kolejności z Essen⁹⁸ i Spitsbergenu⁹⁹. Był pierwszym polskim uczonym skupiającym uwagę na sfosforyzowanych gąbkach kopalnych Podola. Opublikowana w 1889 r. rozprawa¹⁰⁰, zawierająca opis 13 nowych gąbek utworów cenomańskich, jest niewątpliwie jedną z jego najważ-

90 W. Hahn, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*. II, s. 213.

91 „Kurjer Lwowski” 1911, nr 27, s. 5.

92 Ukazał się również jako odbitka. E. Dunikowski, *O geologicznej budowie Euganeów, wygasłych wulkanów pod Padwą*, Lwów 1878.

93 E.L. Dunikowski, *O geologicznej budowie Euganeów, wygasłych wulkanów pod Padwą*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1877, r. 2, s. 287–297, 333–338, 389–412, 479–504, 523–527.

94 Zob. A. de Zigno, *Sulla costituzione geologica dei Monti Euganei*, Padova 1861.

95 H. Walter, E. Dunikowski, *Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachodnio-galicyjskich Karpat*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1882, r. 7, s. 263–302, 354–375, 449–474, 1883, r. 8, s. 309–334, 401–424.

96 Więcej o tej postaci zob. B. Rzonca, *Henryk Walter – górnik i geolog, pozytywista i romantyk*, „Wiek nafty” 2020, t. 23, nr 4 (111), s. 12–23.

97 A. Ślęczka, M. Miziołek, *Sytuacja geologiczna warstw ropanieckich w Ropiance (Polskie Karpaty fliszowe)*, „Annales Societatis Geologorum Poloniae” 1995, t. 65, s. 39.

98 E. von Dunikowski, *Die Pharetronen aus dem Cenoman von Essen und die systematische Stellung der Pharetronen*, „Palaeontographica 1882–1883” 1883, t. 29, s. 281–324.

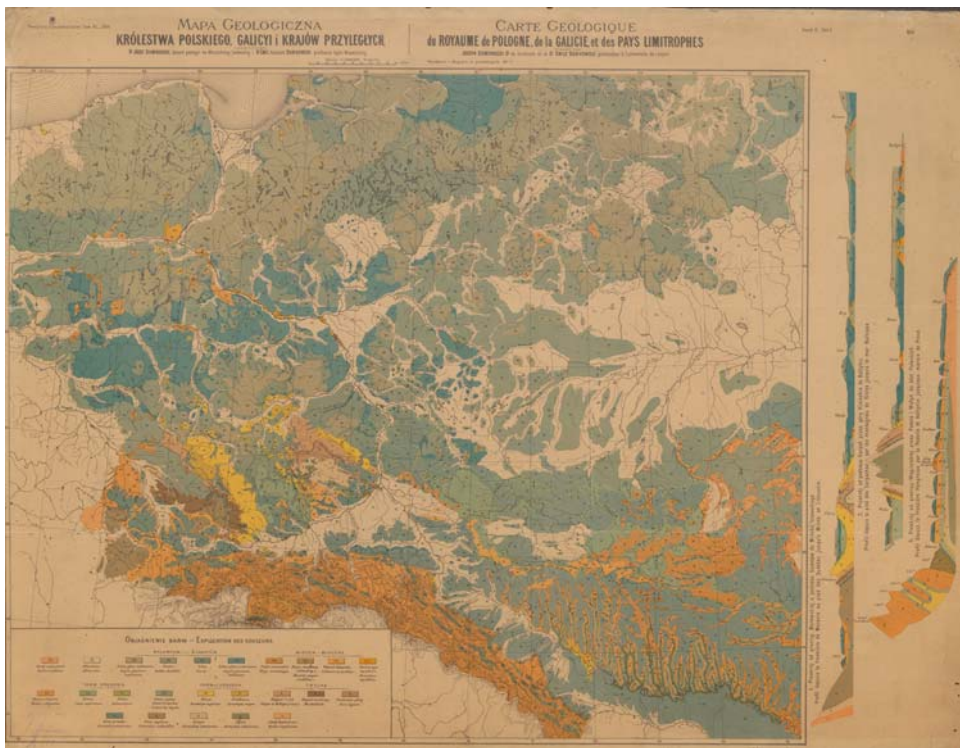
99 Idem, *Ueber Permo-Carbon-Schwämme von Spitzbergen*, „Konliga Svenska vetenskaps-akademiens handlingar” 1884–1885, ser. 4, t. 21, s. 1–18.

100 Idem, *O gąbkach cenomańskich z warstwy fosforytowej Podola galicyjskiego (z trzema tablicami)*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie” 1889, t. 16, s. 70–87.

niejszych prac naukowych. Potwierdzeniem tego może być opinia wydana przez współczesnych specjalistów podnoszących innowacyjność badań Dunikowskiego, polegającą na uwzględnieniu w opisach taksonomicznych cech szkieletów poprzez obserwację przestrzeni porowych¹⁰¹. Bolesław Bujalski (1888–1945), studiujący wzmiankowany zaginiony niestety obecnie zbiór, doliczył się 21 gatunków należących do dziesięciu rodzajów¹⁰², przy czym z owych trzynastu gąbek za nowe uznaje się dzisiaj pięć¹⁰³. Okazy zebrane przez Kreutzę Dunikowski wykorzystał do opisania fauny (ślimaków i małż) z okolicy Mostów Wielkich¹⁰⁴. Kontynuując badania Rudolfa Knera (1810–1869), Alojzego Altha (1819–1886), Augusta Emanuela von Reussa (1811–1873) i Stanisława Olszewskiego (1852–1939), odkrył nowe gatunki otwornic opoki lwowskiej (okolice stawu Pełczyńskiego i Domu Inwalidów Wojennych)¹⁰⁵, o czym z uznaniem pisał później Marian Łomnicki (1845–1915)¹⁰⁶. Odkrycia kolejnych okazów dokonał następnie Wilhelm Friedberg (1873–1941)¹⁰⁷.

Dunikowskiego szczególnie interesowała geologia Karpat i tamtejsze złoża ropy naftowej, czego pokłosiem było kilka wydawnictw monograficznych¹⁰⁸. Ropę naftową znalazł we wszystkich formacjach karpaccich, przy czym za najbogatsze jej źródło uważał poziom piaskowca eoceńskiego¹⁰⁹. Wykonał pracochłonny przekrój geologiczny lewego brzegu Dniestru między Terszowem a Spasem. Jego śladem podążyli wiele lat później Tadeusz Wiśniowski (1865–1933), który w Busowisku i Łużku Górnym oglądał skamieniałości kredowe¹¹⁰, oraz Zuber¹¹¹. Na ustalenia Dunikowskiego dotyczące budowy geologicznej Karpat powołał się później m.in. geograf Stanisław Pawłowski (1882–1940)¹¹². Wraz z Siemiradzkiem przygotował w 1891 r. dobrze ocenioną mapę geologiczną ziem polskich w skali 1 : 1 500 000

- 101 D. Olszewska-Nejbert, E. Świerczewska-Gładysz, M. Bąbel, A. Jacyszyn, A. Bogucki, *Unikatowe stanowisko gąbek cenomańskich na Podolu Pokuckim (zachodnia Ukraina)*, [w:] *Aktualizm i antyaktualizm w paleontologii. XXII Konferencja Naukowa Sekcji Paleontologicznej Polskiego Towarzystwa Geologicznego, Tyniec, 27–30 września 2013 r. Materiały konferencyjne*, red. M. Kędzierski, B. Kołodziej, Kraków 2013, s. 40.
- 102 B. Bujalski, *Kilka uwag o ławicy gąbkowej w Niezwiskach*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1918/1919, r. 43–44, s. 213–214.
- 103 D. Olszewska-Nejbert, E. Świerczewska-Gładysz, *Redescriptions of Cenomanian Hexactinellid Sponges from Podillia (South-West Ukraine) and Designation of Neotypes*, „Paleontology” 2012, t. 55, nr 6, s. 1277; D. Olszewska-Nejbert, E. Świerczewska-Gładysz, M. Bąbel, A. Jacyszyn, A. Bogucki, *Unikatowe stanowisko gąbek cenomańskich na Podolu Pokuckim*, s. 40.
- 104 E.L. Dunikowski, *Przyczynek do znajomości galicyjskiego dyluwium*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1880, r. 5, s. 6–26.
- 105 Idem, *Nowe foraminifery krédowego marglu lwowskiego*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1879, r. 4, s. 102–110, 121–135.
- 106 A.M. Łomicki, *Materiały do mioceńskiej fauny Lwowa i najbliższej okolicy*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1898, r. 22, s. 18.
- 107 W. Friedberg, *Przyczynek do znajomości otwornic kredowego marglu lwowskiego (z tablicą)*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1898, r. 22, s. 263–289.
- 108 E. Dunikowski, *Studia geologiczne w Karpatach. Część I*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1885, r. 10, s. 30–40, 76–83, 188–197; idem, *Studia geologiczne w Karpatach. Cz. II*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1886, r. 11, s. 547–574; idem, *Studia geologiczne w Karpatach. (Okolice Sanoka, Rymanowa i Krosna)*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1890, r. 15, s. 353–362; idem, *Geologia Karpat i Podkarpacia*, Kraków 1910.
- 109 J. Siemiradzki, *Z Towarzystwa przyrodników im. Kopernika*, „Kurjer Lwowski” 1890, nr 330, s. 2.
- 110 T. Wiśniowski, *O faunie łupków spaskich i wieku piaskowca bryłowego*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego AU” 1906, t. 46, s. 316.
- 111 R. Zuber, *Przyczynki do stratygrafji i tektoniki Karpat*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1909, r. 34, s. 788–833.
- 112 S. Pawłowski, *Geografia fizyczna ziem polskich według Encyklopedyi Polskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1913, r. 38, s. 491.

Ryc. 5. Mapa geologiczna Królestwa Polskiego, Galicji i krajów przyległych / Carte geologique du Royaume de Pologne, de la Galicie, et des pays limitrophes, Warszawa ok. 1891 r. (źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, sygn.: 117/II)

z opisem¹¹³ zawierającym podstawy geologii utworów glacialnych¹¹⁴. Mapa ta w użyciu była przez kolejnych 20 lat i została zastąpiona przez mapy geologiczne Józefa Grzybowskiego (1869–1922)¹¹⁵ i Friedberga¹¹⁶.

Brał udział w powstawaniu liczącego 25 zeszytów *Atlasu Geologicznego Galicji* (Burstury, Dolina, Ökermezö, Porohy, Tuchla)¹¹⁷, ocenionego wysoko przez Zygmunta Federowicza¹¹⁸, którego najwartościowszy fragment stanowi w przekonaniu ekspertów zeszyt trzeci, wykonany przez Stanisława Zaręcznego¹¹⁹. W 1912 r. w *Encyklopedii polskiej*

113 J. Siemiradzki, E. Dunikowski, *Szkic geologiczny Królestwa Polskiego, Galicji i krajów przyległych*, Warszawa 1891.

114 M.Ł., Dr J. Siemiradzki i Dr E. Dunikowski. *Szkic geologiczny Królestwa Polskiego, Galicji i krajów przyległych. Z mapą geologiczną (Pamiętnik fizyograficzny. T. XI. Warszawa. 1891)*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 566–568; A.J. Wójcik, *Carta Geologica. Mapy geologiczne Królestwa Polskiego wydane w latach 1815–1915. Katalog*, Dąbrowa Górnicza 2013, s. 43.

115 J. Grzybowski, *Przeglądowa mapa geologiczna ziem polskich, z tekstem objaśniającym i trzema przekrojami*, Warszawa 1912.

116 W. Friedberg, *Mapka geologiczna ziem polskich*, Lwów 1912.

117 J.N., Dunikowski E. *Zeszyt IV. atlasu geologicznego Galicji. Kraków, 1891*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 224–225.

118 Z. Federowicz, *Zarys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki (od czasów najdawniejszych do roku 1918)*, „Memorabilia Zoologica” 1963, nr 10, s. 154.

119 S. Wołkowicz, K. Wołkowicz, J.B. Miecznik, *Katalog wystawy Kartografia geologiczna ziem polskich do roku 1919*, Warszawa 2009, s. 15; S. Wołkowicz, K. Wołkowicz, *Geological Cartography in Poland in the 19th Century*, „Geological Quarterly” 2014, t. 58, nr 3, s. 651.

ukazało się obszerne studium Dunikowskiego poświęcone geologii Karpat i Podkarpacia¹²⁰. Ogłaszał również komunikaty np. dotyczące odkryć paleontologicznych¹²¹. Przez trzy lata był z Rehmanem współredaktorem „Kosmosu” (t. 14–16)¹²².

Z ważniejszych prac opublikowanych w języku niemieckim warto wspomnieć artykuł z 1880 r., będący pokłosiem badań terenowych w dorzeczu Strypy. Dunikowski odnalazł wtedy w żółtawych wapieniach – pierwszy raz w Galicji – małż *Mytilus fuscus* Hörn. i inne, ostatecznie niezidentyfikowane skamieniałości¹²³. Owa małż znana była wtedy tylko z burdygału. W rozprawie z 1884 r. przedstawił okoliczności odszukania wapienia słodkowodnego na rosyjskim Podolu (tzn. rozpoczynającym się za ujściem Zbrucza): w Murowanej Werbce (ob. Verbka-Murovana w rejonie jarmolińskim obwodu chmielnickiego) i Jaryczowie nad Dniestrem, podczas wędrówki dolinami Dniestru, Ładawy, Smotryczy i Uszycy¹²⁴. Pisał ponadto o liasowych warstwach w Schafbergu¹²⁵ i geologii złóż. Artykuły w najważniejszych europejskich czasopismach specjalistycznych przyczyniły się do ugruntowania jego pozycji szanowanego geologa w międzynarodowym środowisku naukowym.

Okazjonalnie występował jako recenzent, wydając pozytywne oceny monografiom: Neumayra *Die Stämme des Tierreichs*¹²⁶, Johannes Paula Feliksa i Hansa Lenka o geologii i paleontologii Meksyku¹²⁷, artykułów Eduarda Tolla o geologii Wyspy Kocielnij¹²⁸, Józefa Morozewicza o wybranych skałach wulkanicznych Wołynia i granitach tatrzańskich¹²⁹, czy spolszczonej wersji podręcznika geologii Jamesa Dwighta Dana¹³⁰.

Aktywność publikacyjną o charakterze naukowym zakończył w 1913 r. Obowiązki wykładowcy akademickiego, połączone z częstymi podróżami, a później I wojna światowa spowodowały, że wiele prac naukowych i popularnych nie zostało ukończonych, a zredagowanych artykułów i książek nie udało się skierować do druku. Ostatnie wydawnictwo przedwojenne dotyczyło Meksyku. Z zachowanych notatek wynika, że prawie gotowe były rozprawy o Algierii i francuskiej Saharze, relacje z pobytu we wschodniej Syberii,

120 E. Habdank Dunikowski, *Geologia Karpat i Podkarpacia*, [w:] *Encyklopedia polska*, t. 1, *Geografia fizyczna ziem polskich i charakterystyka fizyczna ludności*, Kraków 1912, s. 23–60.

121 Idem, *Nowe miejsce znachodzenia się kopalnych ssaków na Samos*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 75–76.

122 E. Romer, *1875–1899*, s. 301.

123 E. Dunikowski, *Das Gebiet des Strypaflussen in Galizien*, „Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt” 1880, t. 30, nr 1, s. 43–68.

124 Idem, *Geologische Untersuchungen in Russisch-Podolien*, „Zeitschrift der Deutschen geologischen Gesellschaft” 1884, t. 36, s. 41–67.

125 Idem, *Die Spongien, Radiolarien und Foraminiferen der unterliasischen Schichten vom Schafberg bei Salzburg*, „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe” 1882, t. 45, s. 163–194. Zob. również G.J. Hinde, *Notes on Radiolaria from the Lower Palaeozoic Rocks (Llandeillo-Caradoc) of the South Scotland*, „The Annals and Magazine of Natural History, Including Zoology, Botany, and Geology” 1890, t. 6, s. 44–45, 52.

126 E. Dunikowski, *M. Neumayr. Die Stämme des Tierreiches I. Bd. Wien und Prag 1889*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 59–74.

127 Idem, *J. Feliks i H. Lenk: Beiträge zur Geologie und Paläontologie der Republik Mexico. I Theil. Leipzig 1890*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 428–430.

128 Idem, *E. Baron von Toll. Die palaeozoischen Versteinerungen der neusibischen Insel Kotelnj*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 430–431.

129 Idem, *Morozewicz Józef. Opis Mikroskopowo-petrograficzny niektórych skał wybuchowych Wołyńskich i granitów Tatrzańskich. (Pam. fizyogr. IX.)*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 432.

130 Idem, *J. D. Dana. Podręcznik geologii, spolszczył Dr. Józef Siemiradzki. Wydanie z zapomogi kasy pomocy, dla osób pracujących na polu naukowym imienia Dra Józefa Mianowskiego. Warszawa 1891*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1891, r. 16, s. 35.

Japonii i Indiach, podróży po Bałkanach, wyprawy przez Kaukaz na Ararat oraz studium o osobliwościach przyrodniczych USA. Owych pięć roboczych tytułów sugeruje, że autor planował monografie podróżnicze zawierające zapewne wiele cennych i niestety nieznanych nam ostatecznie faktów z jego badań terenowych i krajoznawczych. Drugą grupę tekstów nieopublikowanych stanowią opracowania geologiczne: jedna w języku francuskim (o Algierii), cztery w języku niemieckim (o Bośni i Hercegowinie, Altkirch, dwa o Albanii i Macedonii), pięć w języku polskim (Rodna w Siedmiogrodzie, obszar węglowy Salgo-Trajan, pokłady fosforytów na Podolu i w Ukrainie, rudy Gór Kruszcowych na pograniczu Czech i Saksonii, Alpy Farnaroskie) oraz około piętnastu, o których nic więcej nie wiemy, poza tym, że dotyczyły galicyjskich obszarów naftowych. Artykuły prasowe ogłaszał m.in.: w „Berliner Tageblatt”, „The Daily News”, „Słowie Polskim”, „Gazecie Lwowskiej”, „Gazecie Narodowej”¹³¹.

Innym mało znanym faktem z życia Dunikowskiego jest jego twórczość literacka, na którą składają się prace w językach angielskim, polskim i niemieckim, obejmująca dzieła: *Bar i Humań*, *Eros*, *Kama (z pradziejów Indii)*, *Koniec Zaporozża*, *Kościuszek*, *Odrodzenie*, *Pieśń legionów*, *Piękno i dobro*, *Pod znakiem krzyża*, *Praca*, *W poszukiwaniu prawdy*, *Złoto*, *Zmierzch kultury* i inne. Z informacji datowanej na 27 maja 1920 r. wynika, że były one przygotowane do druku, a trzy dramaty czekały na wykończenie. Pozostawił po sobie również „poematy okolicznościowe” i pamiętniki, które miały się ukazać po jego śmierci, a do czego ostatecznie nie doszło¹³². Literaturą, podobnie jak geologią, zainteresował się w gimnazjum. Pierwsze obszerniejsze, wysoko ocenione wypracowanie *Najprzyjemniejszy dzień moich wakacji* przygotował w klasie piątej¹³³. Jak twierdził, powodowany „gorączką wiedzy”, studiował z uwagą, czasem kilkakrotnie, utwory Johanna Wolfganga Goethego i Friedricha Schillera¹³⁴. Posiadał umiejętność układania ód miłosnych, wierszy, ballad, sonetów i tłumaczenia. Dokonał próby przełożenia na język polski *Antyfony* i *Kataryny* Tarasa Szewczenki¹³⁵. Za szczególnie udany uważał napisany w wieku lat szesnastu w Brzeżanach, pięcioaktowy dramat *Sobieski vor Vien*¹³⁶. Studiując w Wiedniu i Monachium, na zamówienie kolegów pisywał humorystyczne i złośliwe wierszyki¹³⁷.

Wyniki jego prac badawczych kilkakrotnie spotkały się z krytyką. Na temat teorii budowy geologicznej zachodnich Karpat zawartej w artykule naukowym *Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachodnio-galicyjskich Karpat*¹³⁸ negatywnie wypowiedział się Szajnocha¹³⁹. Broniąc się, Dunikowski stwierdził, że za ów fragment pracy odpowiada współautor, Walter. Recenzentowi z Uniwersytetu Jagiellońskiego zarzucił ton lekceważący i ironiczny oraz powierzchowną znajomość geologii¹⁴⁰. Według Zuberera autorzy w owym tekście w niewystarczającym stopniu odwołali się do istniejącej literatury facho-

131 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 97–98.

132 Ibidem, k. 98–99.

133 E. Dunikowski, *Z tęczowych dni*, nr 144, s. 1.

134 Ibidem, nr 149, s. 1.

135 Ibidem, nr 150, s. 1.

136 Ibidem, nr 151, s. 1.

137 Ibidem, nr 152, s. 1.

138 H. Walter, E. Ritter v. Dunikowski, *Das Petroleumgebiet der galizischen Westkarpathen*, Wien 1883.

139 W. Szajnocha, *Studia geologiczne w Karpatach Galicyi zachodniej. Część I*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 302–306.

140 E. Dunikowski, *W odpowiedzi p. Wł. Szajnosze*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 556–559.

wej, a zaliczając prawie wszystkie piaskowce Karpat do eocenu, nie zwrócili uwagi, że myśl taką poddano już wcześniej¹⁴¹. W 1901 r. Szajnocha zalecił ponowne przeszukanie okolicy w kierunku numulitów od Dory po Jaremcze. Trzeba zauważyć, że autorzy pomimo krytyki słusznie wystąpili przeciw podziałowi warstw karpaccich Paula i Tietze, co potwierdziły późniejsze badania Państwowego Instytutu Geologicznego w Wiedniu¹⁴². Warstwy ropianieckie oznaczyli jako górnokredowe. Chociaż zaproponowany w rzeczonyj pracy termin „piaskowiec ciężkowicki” przyjął się w piśmiennictwie geologicznym, zdaniem Grzybowskiego autorzy zdefiniowali go nieprecyzyjnie¹⁴³. Nieufnie do informacji o znalezieniu przez Dunikowskiego numulitów w warstwach zlepieńca koło wsi Horod podszedł Zuber¹⁴⁴. Zaistniałe wątpliwości próbowała w 1884 r. wyjaśnić specjalna komisja. Z polecenia Wydziału Krajowego udała się m.in. do Sokołówka, Delatyna i Dory. Do Beremian (obecnie w obwodzie tarnopolskim rejonu czortkowskiego Ukrainy) w 1884 r. wybrał się Łomnicki, który pomimo dwukrotnie podjętej próby nie odnalazł miejsca z wyraźnie widocznymi warstwami litotaminowymi i skamieniałości *Mytilus fuscus* Hörn. (Hoern), o czym Dunikowski wspominał w pracy z 1881 r., gdzie podał informacje o rozwoju najdawniejszych pokładów trzeciorzędu podolskiego¹⁴⁵. Poszukiwania małża bez powodzenia kontynuował w 1911 r. Friedberg¹⁴⁶. Stwierdził on ostatecznie, że dolne piaskowce w warstwach miocenijskich Beremian nie należały do burdygału, zaś odnalezione tam gatunki (*Terebratula grandis* Blum., *Cardita rudista* Lam.) były przedstawicielami fauny tortonu¹⁴⁷.

Zdaniem Pawłowskiego Dunikowski przyczynił się do upowszechnienia błędnego podziału i nazwy Podola na galicyjskie i rosyjskie (wobec zachodniego i wschodniego), co przejął następnie geograf warszawski Waclaw Nałkowski (1851–1911)¹⁴⁸.

5. „Zakładnik miasta Lwowa”

W związku z zajęciem Lwowa przez Cesarską Armię Rosyjską we wrześniu 1914 r., nastał czas terroru, którego doświadczył również dotkliwie Dunikowski. Brutalnie potraktowany, znalazł się w gronie 37 internowanych lwowian, wywiezionych następnie do Kijowa 20 czerwca 1915 r. Opuszczając wówczas miasto pociągiem wyjeżdżającym z Podzamcza, nie przypuszczał zapewne, że tułaczka ta potrwa prawie trzy lata. Więźniowie stłoczeni w towarowych wagonach, jadąc wolno przez Brody i Radziwiłłów, doświadczyli wielu niewygód, upokorzeń i strachu o pozostawione rodziny i dobytek. W Zdołbunowie nastąpiła przesiad-

141 R. Zuber, H. Walter i D-r E. Dunikowski. *Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachodnio-galicjskich Karpat*, „Wszechświat. Tygodnik popularny, poświęcony naukom przyrodniczym” 1883, nr 16, s. 253.

142 H. Walter, *Geologiczne studia okolicy Brzostka, Strzyżowa, Ropczyc i Dębicy*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1895, r. 20, s. 61.

143 J. Grzybowski, *Piaskowiec Ciężkowicki*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1921, r. 46, s. 222.

144 R. Zuber, *Studia geologiczne we wschodnich Karpatach. Część trzecia*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1884, r. 9, s. 370–372.

145 A.M. Łomnicki, *Słodkowodny utwór podolski*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 751–752.

146 W. Friedberg, *Kilka spostrzeżeń w zakresie formacji miocenijskiej Galicji*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1912, r. 37, s. 103.

147 Idem, *Utwory miocenijskie w Europie i próby podziału tych utworów Polski. Część II*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1912, r. 37, s. 347.

148 S. Pawłowski, *W sprawie polskiej nomenklatury geograficznej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1914, r. 39, s. 648.

ka do wagonów osobowych drugiej i trzeciej klasy. Dojechawszy do Kijowa, podzieleni na grupy chrześcijańską i żydowską, otrzymali możliwość dokonania czynności higienicznych i wysłania (w większości niedostarczonych adresatom) wiadomości. Kolejne tygodnie spędził Dunikowski w zaadaptowanej na więzienie i przepelnionej aresztantami z Galicji willi przy ul. Moskiewskiej 46, gdzie wygłosił cykl wykładów o Algierii, Cejlonie, Kalifornii, Meksyku, Mormonach, Parku Yellowstone, Saharze, Syberii, geologii Kijowa, powstawaniu łądów i gór oraz najdawniejszych mieszkańców Naddnieprza. Prelekcje te przerwały na chwilę nerwową atmosferę więzienną, potęgowaną zsyłkami osadzonych w głąb rosyjskiego cesarstwa oraz przez wszechobecny marazm. Poprawa sytuacji nastąpiła w połowie sierpnia 1915 r., gdy z pomocą Jerzego hr. Bobrńskiego, przeniesiono lwowskiego geologa do prywatnego mieszkania, które dzielił z Aleksandrem Czołowskim, codziennie meldując się na posterunku policji. Po opuszczeniu więzienia zakładnicy polscy skupieni głównie w Dzielnicy Starokijowskiej i wspomagani m.in. przez Komitet Pomocy Ofiarom Wojny i założoną przez Józefa Kimajera jadłodajnię, prowadzili bardziej ustabilizowany tryb życia, wypełniając czas pracą dorywczą, czytaniem prasy i książek, rozmowami, spacerami i układaniem horoskopów. Niedostatek ciepłej odzieży, opatu i mizerny stan posiadanych środków pieniężnych spowodowały, że mroźna zima 1916/1917 r. była dla nich wyjątkowo trudna. Sytuację „zakładników miasta Lwowa” pogorszyła rewolucja w Rosji, czyniąc Kijów (szczególnie w czasie walk Ukraińców z bolszewikami) miastem niebezpiecznym i słabo zaopatrzonym. Według pisarza i działacza społecznego Józefa Białyni Chołodeckiego (1852–1934) – naocznego świadka tamtych wydarzeń – w okresie kijowskim Dunikowskiego, pomimo trudów i monotonii dnia codziennego, cechowało duże poczucie humoru. Rozwijał nadal talent literacki, układając odczytany na spotkaniu wigilijnym 1916 r. wiersz okolicznościowy. Przygotował kilka dramatów historycznych ilustrujących skomplikowane dzieje polsko-rosyjskie o następujących tytułach: *Bar i Humań*, *Car Aleksy Michajłowicz na Litwie*, *Dwa światy*, *Jadwiga Tartówna*, *Chmielnicki pod Lwowem 1655*, *Targowica*, *Polacy w Moskwie 1610–1612*. Obok Czołowskiego i ks. Stanisława Sopucha, zaangażował się aktywnie w urzeczywistnienie zgłoszonego wówczas pomysłu ustanowienia wyższych kursów naukowych (Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego), przyjmując funkcję dziekana i wykładowcy¹⁴⁹. Kursy te odniosły niewątpliwy sukces frekwencyjny. Na pierwszy zapisało się 800 osób. Zawiązane w tym celu konsorcjum, przeznaczając ponad milion rubli na cele edukacyjne, zakupiło obszerny budynek. Z Franciszkiem hr. Potockim był założycielem Towarzystwa Polskiego dla Popierania Nauki i Sztuki na Ukrainie. W związku z tym przeprowadził wykład inauguracyjny *O obliczu ziemi polskiej*. Wielokrotnie występował w pensjonacie Henryki Doliwa-Głębockiej z cyklem wykładów o geologii ziem polskich. Wskutek zaangażowania konsulatu Królestwa Danii i rozmów z bolszewikami, zakładnicy lwowscy i inni więźniowie z Galicji w liczbie niemal 550 osób, 21 lutego 1918 r. pociągiem sanitarnym opuścili Kijów dojeżdżając do Wołoczysk. Stamtąd, po przekroczeniu granicy chłopskimi zaprzęgami znaleźli się w Podwołoczyskach, skąd wozami, zmagając się z zimnym wiatrem, osiem godzin jechali do Tarnopola. Zafatwiony tam w ciągu dwóch dni formalności meldunkowe, pociągiem zostali dowiezieni do

149 Według Witolda Kazimierza Wierzejskiego Wyższe Polskie Kursy Naukowe pod kierownictwem Bohdana Szyzkowskiego otwarto w marcu 1917 r. przy gimnazjum Wacławy Peretiatkowiczowej. Z początkiem roku akademickiego 1917/1918 zamieniono je na Polskie Kolegium Uniwersyteckie. W.K. Wierzejski, *Fragmety z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie 1834–1920*, Warszawa 1939, s. 131.

Ryc. 6. Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej. Emil Dunikowski czwarty od lewej w trzecim rzędzie (źródło: Biblioteka Narodowa, sygn. F.56031/III, fotografia Marka Münza z 1915 r.)

Złoczowa. Ostatecznie, 2 marca 1918 r. stanęli na lwowskim Dworcu Kolejowym. Historię swojego pobytu w Kijowie Dunikowski przedstawił na wykładzie 13 marca 1918 r. w sali Towarzystwa Pedagogicznego przy ul. Zimorowicza 17. Pieniądze uzyskane ze sprzedaży biletów przeznaczono dla komitetu akcji na rzecz ubogiej młodzieży szkół średnich we Lwowie. Niedługo potem, podczas pogrzebu internowanego razem z nim Tadeusza Rutowskiego, na Cmentarzu Łyczakowskim wygłosił mowę pożegnalną¹⁵⁰.

6. Sytuacja materialna

Wraz z rozwojem kariery naukowej stopniowo polepszała się sytuacja zarobkowa Dunikowskiego. W związku z nominacją na profesora nadzwyczajnego od 1 kwietnia 1888 r. jego roczne wynagrodzenie wynosiło 1500 złr. i zostało zwiększone o przynależny randze siódmej „dodatek aktywalny” 420 złr. na rok¹⁵¹. Zostawszy profesorem zwyczajnym od 1 listopada 1890 r. jego dochód w skali roku wzrósł do 1800 złr., a dodatek do 480 złr.¹⁵² W kolejnych latach pobierał ponadto pomniejszany o takse służbową dodatek pięcioletni do płacy: pierwszy w wysokości 200 złr. otrzymał 1 listopada 1895 r. (reskrypt z 28 września 1895 r. L. 22977). Od owego roku wypłacano mu rocznie 2000 złr.¹⁵³ Od 1900 r. było to 8000 K¹⁵⁴, od 1905 r. 8800 K¹⁵⁵, od 1915 r. 11200 K.¹⁵⁶ W okresie I wojny światowej otrzymywał dodatek wojenny (800 K w 1916 r., 552 K za okres: 1 stycznia 1917–30 czerwca

150 J. Białynia Chołodecki, *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918*, Lwów 1930, s. 9–23, 35, 42–46, 53–54, 63–65, 68, 71–72, 75–76, 87–98; idem, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930, s. 162–167; DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 94, k. 99; „Kurjer Lwowski”, 1916, nr 419, s. 1, 1918, nr 117, s. 5; *Nad mogiłą*, „Kurjer Lwowski. Wydanie Poranne” 1918, nr 156, s. 3.

151 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 41.

152 Ibidem, k. 45.

153 Ibidem, k. 53.

154 K – korona austro-węgierska.

155 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 62.

156 Ibidem, k. 92.

1917, 840 K: 1 lipca 1917–31 grudnia 1917, 1072 K: 1 stycznia 1918–30 kwietnia 1918)¹⁵⁷. Podczas jego pobytu w Kijowie pewne kwoty (np. za listopad 1916–marzec 1917 r., 2190 K 56 h), na podstawie pełnomocnictwa wypłacono jego żonie przebywającej czasowo w Białej i Wiedniu¹⁵⁸. Dodatkowym źródłem dochodów były poszukiwania ropy naftowej¹⁵⁹. Ciesząc się dużym uznaniem, z łatwością pozyskiwał kolejnych klientów. Na dowód tego można przywołać rodzinny pobyt w Rymanowie latem 1889 r., gdy otrzymał kilka ofert¹⁶⁰. Czerpał również zyski z rodzinnej kopalni, zarządzanej przez syna Stanisława w Krościenku Niżnym nieopodal Krosna, co według Szajnochy stanowiło „ideał galicyjskiego szczęścia”¹⁶¹. W czerwcu 1920 r. część kopalni sprzedano Francuzom¹⁶².

Do końca lat dziewięćdziesiątych XIX w. Dunikowski kilkakrotnie zmieniał miejsce zamieszkania we Lwowie. Był zameldowany przy ul. Kurkowej 5¹⁶³, Długosza 19¹⁶⁴, Chorażczyzna boczna 14B¹⁶⁵, Bielowskiego 5¹⁶⁶. Zgromadziwszy wystarczające środki pieniężne, rozpoczął (prawdopodobnie w 1896 lub 1897 r.) budowę reprezentacyjnej willi na obszernej działce w środkowej części ul. Mochnackiego (ob. Drahomanowa 42). Na podstawie projektu architektoniczno-budowlanego Władysława Rauscha, powstał w stylu późnego historyzmu okazały, osadzony na wysokim cokole, dwukondygnacyjny budynek mieszkalny z trzema wieżami. Fasadę główną zaopatrzone w ryzalit z półkolistym balkonem otoczonym tralkową balustradą. Na wieńczącym fronton tympanonie umieszczono wyobrażenie Orfeusza. Powyżej zaś zainstalowano dwie figury kobiece. Największe pomieszczenie parteru wykończono panelami z białego marmuru, dekoracyjnymi pilastrami i stiukowym sufitem¹⁶⁷.

Urokliwy pałacyk krótko jednak był domem Dunikowskich. W 1905 r. metropolita grekokatolicki Andrzej Szeptycki przy katedrze św. Jury założył tam muzeum cerkiewne, przekształcone w 1909 r. w Muzeum Narodowe Ruskie. Pomimo krótkiego czasu istnienia powiększająca się kolekcja obejmująca m.in.: stare druki, drzeworyty, rękopisy, ikony cerkiewne głównie z Rusi Halickiej, obrazy i tkaniny, w 1911 r. przekroczyła 10 tys. eksponatów¹⁶⁸. Ponieważ pomysł wybudowania budynku muzealnego nie doszedł do skutku, rozpoczęto poszukiwania gotowego gmachu. W związku z tym owego lub kolejnego roku Szeptycki zdecydował się zakupić willę Dunikowskich, której przestronne wnętrza zapełniły wspaniałe dzieła sztuki religijnej. Dotychczasowi właściciele zamieszkali natomiast

157 Ibidem, k. 103.

158 Ibidem, k. 89, 90, 91; *Metamorfozy społeczne. Wielka Wojna w polskiej korespondencji zatrzymanej przez cenzurę austro-węgierską. Materiały polskich grup cenzury z lat 1914–1918*, t. 3, cz. 5, oprac. P. Brudek, J. Molenka, J.Z. Pająk, Warszawa 2018, s. 222.

159 A. Chołoniewski, *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, s. 58.

160 „Kurjer Lwowski” 1889, nr 233, s. 3.

161 W. Szajnocha, *Przemysł górniczy galicyjski na Wystawie Krajowej w Krakowie w r. 1887. Listy z wystawy*, Lwów 1888, s. 21.

162 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 105.

163 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład personalu i program wykładów w letniem półroczu 1884/5*, Lwów 1885, s. 15.

164 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w letniem półroczu 1888/9*, Lwów 1889, s. 14.

165 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w letniem półroczu 1892/3*, Lwów 1893, s. 13.

166 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w letniem półroczu 1894/5*, Lwów 1895, s. 15.

167 DALO, F. 2. Op. 1. Sp. 3414.

168 „Kurjer Lwowski” 1911, nr 252, s. 2.

Ryc. 7. Willa Dunikowskich przy ul. Drahomanowa we Lwowie (fot. Paweł Brzegowy, 2021)

w kamienicy przy ul. Tańskiej 1¹⁶⁹ (ob. Rudans'kogo). Z okazji oficjalnego otwarcia muzeum 13 grudnia 1913 r., które zgromadziło wielu dostojników świeckich i kościelnych, poświęcono gmach, przed ołtarzem w sali parterowej odprawiono modlitwy oraz wysłuchano wykładu Szeptyckiego o dziejach sztuki ruskiej. W 21 pomieszczeniach znajdowało się wtedy 14 859 przedmiotów¹⁷⁰. Dawna willa rodziny Dunikowskich posiadająca obecnie status zabytku architektury (*pamjatka architektury*), nie jest udostępniana zwiedzającym, oczekuje na remont.

7. Ostatnie lata

Z zachowanych dokumentów wynika, że w czasach niepodległej Polski Dunikowski nadal dużo podróżował. We wrześniu 1921 r. wyjechał zrealizować ministerialne (nieprecyzowane niestety bliżej) zlecenie ekspertyzy geologicznej¹⁷¹. W wakacje 1922 r. spędził w Serbii, gdzie, otrzymawszy zgodę Belgijskiego Towarzystwa Górniczego oraz pracowników i sprzęt, zbierał w tamtejszych kopalniach rzadkie minerały. Pragnąc kontynuować te owocne badania terenowe, wystąpił do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia

169 *Księga Adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa*, Lwów 1913, s. 92. W latach późniejszych podawano ul. Tańskiej 3. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku szkolnym 1920–1921*, Lwów 1921, s. 18.

170 *Otwarcie ruskiego Muzeum narodowego*, „Gazeta Lwowska” 1913, nr 286, s. 5; „Nowości Illustrowane” 1913, nr 51, s. 3–4.

171 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 119.

(MWRiO) o płatny urlop w trymestrze letnim 1923 r.¹⁷² W związku z badaniami geologiczno-petrograficznymi w Rumunii i we Włoszech, w październiku 1922 r. to samo ministerstwo upraszał o zwolnienie z wykładania w obu trymestrach zimowych¹⁷³. W grudniu 1922 r. Rada Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) wystąpiła do MWRiO z prośbą o pozostawienie go, pomimo przekroczenia ustawowej granicy wieku, na zajmowanym stanowisku profesora zwyczajnego do czasu znalezienia na jego miejsce odpowiednio wykształconego następcy. Nie było to zadanie łatwe, jak bowiem odnotowano: „na wszystkich natomiast Uniwersytetach Polskich nie posiadamy w tej chwili ani jednego docenta, posiadającego potrzebne do objęcia katedry po [...] Dunikowskim kwalifikacje”¹⁷⁴. Prośbę tę, powołując się na stosowną ustawę¹⁷⁵, pozytywnie rozpatrzył w marcu 1923 r. Departament Nauki i Szkół Wyższych MWRiO, przedłużając mu zatrudnienie do końca roku akademickiego 1925/1926¹⁷⁶. W październiku 1920 r. starając się uzyskać premię do wynagrodzenia za „wysługę lat”, wystąpił do MWRiO z prośbą o przyznanie dodatku za studia wyższe i zaliczenie 32 lat pracy w UF¹⁷⁷. Komisja Weryfikacyjna dla Profesorów Szkół Akademickich zaliczyła uczonemu ze Lwowa uchwałą z 20 marca 1921 r. jako okres pracy 30 lat i 7 miesięcy (od 1 kwietnia 1888 do 31 października 1918 r.)¹⁷⁸.

Jeden z najbardziej niezwykłych i tajemniczych zarazem okresów w życiu Dunikowskiego wiąże się z jego badaniami z zakresu transmutacji. Brak dokumentów źródłowych uniemożliwia jednak dokładne sprecyzowanie, czym się właściwie zajmował. Syn lwowskiego mineraloga, Zbigniew Jan Dunikowski (1889–1964) odnotował w spisanych wspomnieniach, że w 1906 r. ojciec odkrył minerał nazwany „protonem”. Pragnąc poznać jego właściwości i możliwości wykorzystania gospodarczego, przy jego pomocy przez 16 lat prowadził badania laboratoryjne¹⁷⁹. Skomplikowane losy Zbigniewa Jana Dunikowskiego i jego rodziny do lat pięćdziesiątych XX w. oraz jego twierdzenia, że potrafił doprowadzić do zwiększenia zawartości złota w minerałach zawierających nawet małe ilości tego cennego kruszcu, opisał barwnie i rzetelnie Sławomir Łotysz¹⁸⁰. Zamiast jednak oczekiwanej rewolucji w górnictwie złota na początku lat trzydziestych ubiegłego wieku doszło w Paryżu do międzynarodowego skandalu i procesu zakończonego skazaniem „polskiego alchemika” na dwa lata więzienia (ostatecznie spędził w nim tylko kilka miesięcy) i wydaniem polecenia zwrotu przywłaszczonych pieniędzy inwestorów. Okryty złą sławą oszusta, a jednocześnie wzbudzający zainteresowanie opinii publicznej potencjalny geniusz¹⁸¹ utrzymywał, że czerpał z osiągnięć naukowych ojca, obejmujących także opracowanie

172 Ibidem, k. 122.

173 Ibidem, k. 120.

174 Ibidem, k. 126.

175 Dz.U. 1922, Nr 90, poz. 830, Ustawa z dnia 26 września 1922 r. w sprawie częściowego zawieszenia art. 47 ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, Art. 1.

176 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 127.

177 Ibidem, k. 106.

178 Ibidem, k. 109v.

179 *Memories of Zbigniew Jan de Dunikowski* [niepublikowane wspomnienia udostępnione fragmentarycznie przez S. Moffet na portalu Academia.edu w tekście pt. *Emil Dunikowski's Knowledge of His Son's Experiments*, academia.edu/1742725/Emil_Dunikowskis_Knowledge_Of_His_Sons_Experiments, dostęp 17.07.2021].

180 S. Łotysz, *Alchemik czy oszust? Sprawa Zbigniewa Dunikowskiego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2009, t. 54, nr 2, s. 63–82.

181 W 1911 r. na wystawie wynalazków przedstawił wykład na temat nowego systemu wiertnictwa elektrycznego. „Kurjer Lwowski” 1911, nr 190, s. 4.

promieni „Z” i teorii o „prapierwiastku”¹⁸². W lutym 1922 r. przedstawiciele Skarbu Państwa i Mennicy Państwowej oglądali eksperymenty Emila Dunikowskiego. Zaabsorbowani tym, co zobaczyli, na dokończenie nieznanego bliżej nam „wynałazku” („procesu Metalex”), zaproponowali uczonemu wsparcie finansowe w postaci specjalnego kredytu. Oferta spotkała się jednak z odmową. Na zorganizowanym latem 1922 r. w Krośnie spotkaniu rodzinnym Emil Dunikowski zakomunikował, że wyniki prac badawczych nad radioaktywnym protonem (przechowywanym w bezpiecznym i nieznanym osobom niewtajemniczonym miejscu), zawarł w wykończonej niedawno rozprawie przygotowanej po polsku i niemiecku. Jej egzemplarze wysłano do Krakowa¹⁸³. W świetle przywołanych wspomnień widać, że Zbigniew Jan Dunikowski uczestniczył w eksperymentach ojca i prowadził własne kosztowne badania, uzyskując jego wsparcie instrumentalne i rzeczowe w postaci celowo sprowadzonych minerałów¹⁸⁴.

Emil Dunikowski był członkiem: Belgijskiego Towarzystwa Geologiczno-Paleontologicznego w Brukseli, Komisji egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli szkół gimnazjalnych i realnych we Lwowie, Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności, Państwowego Instytutu Geologicznego w Wiedniu, Polskiego Towarzystwa Handlowo-Geograficznego we Lwowie, Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Kijowie, Towarzystwa dla zbadania Wschodu w Wiedniu, Towarzystwa Geograficznego w Monachium, Towarzystwa im. Stanisława Staszica we Lwowie, Związku Narodowego Polskiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, egzaminatorem z geologii Komisji Egzaminacyjnej we Lwowie (1921–1924)¹⁸⁵. Wspomagał rozwój naukowy młodych badaczy, np. Henryka Pielecha¹⁸⁶. Pod koniec życia wziął udział w dwóch posiedzeniach naukowych (28 stycznia i 29 marca 1924 r.) Lwowskiego Oddziału założonego w 1921 r. Polskiego Towarzystwa Geologicznego¹⁸⁷.

Żonaty był z Wandą Marią z d. Schneid (1860–1959). Obok wspomnianych już synów, Stanisława (1884¹⁸⁸–po 1948) żonatego z Czesławą z d. Dydejczyk (1900–1998)¹⁸⁹ i Zbigniewa Jana – męża Karoliny (1899–1976)¹⁹⁰, miał dwie córki: Helenę Bożenę (ur. 1895)¹⁹¹,

182 S. Łotysz, *Alchemik czy oszust?*, s. 63, 67–71. Zob. również P. Bourrillon, *Le faiseur d'or. Récit de la vie de Sbg-niew Dunikowski*, Vauvenargues 2020, s. 1.

183 *Memories of Zbigniew Jan de Dunikowski*; Z.J. Dunikowski, *Moje pamiętniki. O procederze Metalex*, [niepublikowane wspomnienia udostępnione fragmentarycznie przez S. Moffet na portalu Academia.edu w tekście pt. *Emil Dunikowski's Knowledge of His Son's Experiments*, academia.edu/1742725/Emil_Dunikowskis_Knowledge_Of_His_Sons_Experiments, dostęp 17.07.2021].

184 *Memories of Zbigniew Jan de Dunikowski*.

185 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 6, k. 94; J. Okołowicz, *Wychodźstwo i osadnictwo polskie przed wojną światową*, Warszawa 1920, s. 394; C.K. *Uniwersytet Imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911*, Lwów 1910, s. 22; *Towarzystwo im. Stanisława Staszica*, „Kurjer Lwowski” 1893, nr 55, s. 2; *Spis nauczycieli. Szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów, Warszawa 1924, s. 117.

186 H. Pielech, *Przyczynek do fizyografii marglu kredowego z okolicy Lwowa t. zw. opoki lwowskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1914, r. 39, s. 98.

187 *Sprawozdania z posiedzeń Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Geologicznego za rok 1923/4*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1924, r. 49, s. 371, 379.

188 AGAD, Ks. Metr. Arch. Lwow., Par. Lwów, parafia św. Mikołaja, dek. Lwów; Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów, sygn. 841, nr 150, pag. 33, s. 617.

189 Inskrypcja na tablicy nagrobnej Cmentarza Rakowickiego w Krakowie, kwatery LXV, rząd 12, miejsce 68.

190 AGAD, Ks. Metr. Arch. Lwow., Par. Lwów, parafia św. Mikołaja, dek. Lwów; Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów, sygn. 841, nr 151, pag. 34, s. 618; inskrypcja na tablicy nagrobnej Saint Johns Cemetery Goshen, Orange County, New York, USA, *Zbigniew Dunikowski*, www.findagrave.com/memorial/30254654/zbigniew-dunikowski [dostęp 17.07.2021].

191 AGAD, Ks. Metr. Arch. Lwow., Par. Lwów, parafia św. Andrzeja, dek. Lwów; Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów dla całej parafii, sygn. 1644, nr 80, pag. 13, s. 303.

która 2 kwietnia 1919 r. w Krakowie poślubiła Romana Alexandrowicza¹⁹² – adwokata lwowskiego i prokuratora wojskowego oraz Marię – żonę burmistrza Grójca, Stanisława Gołąba.

Antoni Chołoniewski wygląd zewnętrzny Dunikowskiego scharakteryzował w sposób następujący: „średniego wzrostu, dobrej tuszy mężczyzna, o powolnych ruchach; wąsy szlacheckiego kroju, niebieskie oczy, bujne włosy”¹⁹³. Jego zdaniem był człowiekiem energicznym, przedsiębiorczym i dumnym ze swoich szlacheckich korzeni¹⁹⁴. Lwowskie akta osobowe dwukrotnie wspominają o jego problemach zdrowotnych. Wieloletnia depresja spowodowana „krzywdą nieuzasadnioną” wyrządzoną przez nieznanych przedstawicieli środowiska naukowego, uniemożliwiła dokończenie wielu publikacji¹⁹⁵. W krótkim piśmie z początku lat dwudziestych XX w. poinformował natomiast o przebyciu „najstraszliwszej choroby ludzkiej”, odpowiedzialnej za czasową przerwę w prowadzeniu wykładów¹⁹⁶. Według Zbigniewa Jana Dunikowskiego przyczyną śmierci ojca była choroba popromienna wywołana jego pracą badawczą, skutkiem czego był m.in. postępujący paraliż¹⁹⁷. Zmarł w środę 25 czerwca 1924 r. we Lwowie, przeżywszy 68 lat¹⁹⁸. Jego dobrze zachowany grób znajduje się na Cmentarzu Łyczakowskim.

Ryc. 8. Grób Emila Dunikowskiego na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (fot. Paweł Brzegowy, 2021)

Zakończenie

Akta osobowe Dunikowskiego z DALO stanowią cenny materiał archiwalny pozwalający na dokładne odtworzenie przebiegu życia zawodowego lwowskiego uczonego. Zawierają ważne, niepublikowane dotąd informacje o jego wykształceniu, badaniach naukowych, odbytych podróżach i kontaktach z innymi przedstawicielami środowiska uniwersyteckiego. Dunikowski był obok Zubera jedną z najważniejszych postaci lwowskiej geologii doby austriackiej. Gruntownie wykształcony w Wiedniu, we Lwowie i w Monachium, pod

192 Archiwum Narodowe w Krakowie [AN Kraków], Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Najświętszej Marii Panny w Krakowie, sygn. 29/328/0/2/193, akt 48, s. 597.

193 A. Chołoniewski, *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, s. 58.

194 Ibidem, s. 57.

195 DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 98.

196 Nie wiadomo, na co dokładnie zachorował. DALO, F. 26. Op. 5. Sp. 622, k. 124.

197 *Emil Dunikowski's Knowledge*.

198 *Dr. Emil Dunikowski*, „Kurier Lwowski” 1924, nr 144, s. 4.

kierunkiem m.in. Suessa, Neumayra i von Zittela, energicznie i z powodzeniem pracował w różnych dyscyplinach naukowych, przede wszystkim geologii, mineralogii i paleontologii, ale także literaturze pięknej. Entuzjazm w badaniu przeszłości Ziemi, który objawił się w okresie gimnazjalnym, towarzyszył mu przez całe dorosłe życie. Wykonując ekspertyzy badawcze i uczestnicząc w ważnych międzynarodowych wydarzeniach naukowych, z autentyczną pasją oddawał się podróżnictwu. Z pobudek zawodowych lub krajoznawczych odwiedził północną Afrykę, Amerykę Północną, Azję Mniejszą, Cejlon, fragment Chin, wschodnie Indie, Japonię, Kaukaz, Kraj Nadmorski w dzisiejszej Rosji, część Półwyspu Malajskiego, i większość krajów europejskich. Obowiązki wykładowcy akademickiego (zob. Tabela 1), dziekana i prodziekana Wydziału Filozoficznego UF, przełożonego Gabinetu Mineralogicznego i Petrograficznego, łączył z innymi funkcjami, m.in.: przewodniczącego PTP im. Kopernika, współredaktora „Kosmosu”, sędziego przysięgłego Sądu Krajowego we Lwowie, członka komitetów organizacyjnych Zjazdów Lekarzy i Przyrodników Polskich. Problematyka najważniejszych prac naukowych Dunikowskiego opublikowanych na przestrzeni ponad trzydziestu lat, m.in. w: „Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt”, „Kosmosie. Czasopiśmie PTP. im. Kopernika”, „Verhandlungen der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Bundesanstalt”, koncentrowała się na budowie geologicznej Karpat ze szczególnym uwzględnieniem obszarów naftonośnych, geologii wzgórz wulkanicznych w Wenecji Euganejskiej, paleoceńsko-górnokredowych utworach płaszczowiny magurskiej, sfosfatyзовanych gąbkach kopalnych Podola czy otwornicach opoki lwowskiej i Schafbergu. W jego dorobku naukowym na uwagę zasługuje wykonana wraz z Siemiradzkiem mapa geologiczna ziem polskich oraz aktywny udział w przygotowaniu *Atlasu Geologicznego Galicji*. W wersji książkowej wydał przewodniki oraz literaturę podróżniczą i listy z pobytu w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Wyniki niektórych prac badawczych Dunikowskiego, np. teorii budowy geologicznej zachodnich Karpat, wywołały ożywioną dyskusję i krytykę. Przynajmniej 30 prac naukowych i monografii, prawie zakończonych lub w części zredagowanych, z różnych powodów nie zostało skierowanych do druku, a ich los pozostaje nieznanym.

Tabela 1. Wykaz kursów przypisanych do realizacji Emilowi Dunikowskiemu na UF/UJK we Lwowie.

Rok akademicki	Semestr	Nazwa przedmiotu
1886/1887	zimowy	Wstęp do ćwiczeń paleontologicznych
1886/1887	letni	Wycieczki geologiczne
1887/1888	zimowy	Wstęp do ćwiczeń geologiczno-paleontologicznych
1887/1888	letni	Geologia Galicji
		O kopalnych gadach
		Wycieczki geologiczne
1888/1889	zimowy	Mineralogia
		Ogólna geologia
		Repetitorium z mineralogii
1888/1889	letni	Repetitorium o petrografii
		Geologia Karpat

1889/1890	zimowy	Mineralogia
		Repetytorium z mineralogii w połączeniu z ćwiczeniami mineralogicznymi
		Historyczna geologia, czyli nauka o formacjach geologicznych
1889/1890	letni	Ćwiczenia w paleontologii i geologii
1890/1891	zimowy	Mineralogia
		Ćwiczenia i repetytorium z mineralogii
1890/1891	letni	Petrografia czyli nauka o skałach
		Ćwiczenia z geologii i paleontologii
1891/1892	zimowy	Ogólna mineralogia
		Repetytorium i ćwiczenia mineralogiczne
1891/1892	letni	Praktyczne ćwiczenia w poznawaniu i oznaczaniu minerałów
1892/1893	zimowy	Ogólna mineralogia
		Repetytorium i ćwiczenia mineralogiczne
		Geologia historyczna, czyli dzieje ziemi i organicznego świata
1892/1893	letni	Mineralogia szczegółowa
		Repetytorium i ćwiczenia w oznaczeniu minerałów i skał
1893/1894	zimowy	Ogólna mineralogia
		Repetytorium i ćwiczenia mineralogiczne
		Geologia Galicji
1893/1894	letni	Mineralogia. Cz. II. Systematyka
		Ćwiczenia w poznawaniu i oznaczaniu minerałów
1894/1895	zimowy	Ogólna mineralogia
		Repetytorium i ćwiczenia mineralogiczne
1894/1895	letni	Geologia czyli dzieje ziemi i organicznego świata
		Ćwiczenia z mineralogii i petrografii
1895/1896	zimowy	Mineralogia
1895/1896	letni	Ćwiczenia petrograficzne
		Petrografia czyli nauka o skałach
1896/1897	zimowy	Mineralogia
		Ćwiczenia mineralogiczne
1896/1897	letni	Ćwiczenia petrograficzne
1897/1898	zimowy	Ćwiczenia mineralogiczne
1897/1898	letni	Geologia Galicji
		Mineralogia dla pp. słuchaczy medycyny
1898/1899	zimowy	Fizyka mineralna
		Wstęp do petrografii czyli nauki o skałach
1898/1899	letni	Brak danych
1899/1900	zimowy	Systematyka najważniejszych minerałów (dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich)
		Geologia Galicji
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1899/1900	letni	Mineralogia dla pp. medyków
		Ćwiczenia z mineralogii i petrografii

1900/1901	zimowy	Fizyka mineralna
		Petrografia
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1900/1901	letni	Geologia Galicji
		Systematyka najważniejszych minerałów
1901/1902	zimowy	Mineralogia
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1901/1902	letni	Petrografia czyli nauka o skałach
1902/1903	zimowy	Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1902/1903	letni	Geologia Galicji
1903/1904	zimowy	Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1903/1904	letni	Minerały szlachetne i kruszce
		Węgiel kopalny w Galicji
1904/1905	zimowy	Ogólna mineralogia
		Litogeneza
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1904/1905	letni	Geologia Galicji
1905/1906	zimowy	Petrografia
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1905/1906	letni	Systematyka najważniejszych minerałów
1906/1907	zimowy	Ogólna mineralogia
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1906/1907	letni	Geologia Galicji
1907/1908	zimowy	Petrografia
		Praktyczne ćwiczenia w oznaczaniu skał
1907/1908	letni	Metale i rudy
1908/1909	zimowy	Ćwiczenia mineralogiczne
		Mineralogia
1908/1909	letni	Geologia Galicji
1909/1910	zimowy	Petrografia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1909/1910	letni	Złoża rud kruszcowych
1910/1911	zimowy	Ogólna mineralogia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1910/1911	letni	Mineralogia (dalszy ciąg)
1911/1912	zimowy	Petrografia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1911/1912	letni	Petrografia (ciąg dalszy)
1912/1913	zimowy	Mineralogia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1912/1913	letni	Rudy i rudniki
1913/1914	zimowy	Petrografia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1913/1914	letni	Petrografia, cz. II
1915/1916	zimowy	Nie wykładał
1915/1916	letni	Nie wykładał

1916/1917	zimowy	Nie wykładał
1916/1917	letni	Nie wykładał
1917/1918	zimowy	Nie wykładał
1917/1918	letni	Nie wykładał
1918/1919	zimowy	Fizyczna krystalografia
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne (razem z Julianem Tokarskim)
1918/1919	letni	Minerały użyteczne Polski
		Ćwiczenia mineralogiczno-petrograficzne
1920/1921		Brak danych
1921/1922	zimowy	Własności fizyczne minerałów
		Wulkanizm
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1921/1922	letni	Nafta i węgiel w Polsce
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1922/1923	zimowy	Oblicze ziemi. (Geologia i petrografia skorupy ziemskiej)
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1922/1923	letni	Oblicze ziemi, cz. II
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1923/1924	zimowy	Geologia i petrografia Polski
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne
1923/1924	letni	Fizyczne właściwości minerałów
		Ćwiczenia mineralogiczne i petrograficzne

Źródło: opracowanie własne na podstawie C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie/Uniwersytet Jana Kazimierza [...]*, za lata 1886/1887–1923/1924.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], Ks. Metr. Arch. Lwow, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z terenu archidiecezji lwowskiej, Par. Lwów, parafia św. Mikołaja, dek. Lwów, Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów, sygn. 841, nr 150, nr 151; Ks. Metr. Arch. Lwow., Par. Lwów, parafia św. Andrzeja, dek. Lwów; Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów dla całej parafii, sygn. 1644, nr 80.

Archiwum Narodowe w Krakowie [AN Kraków], Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Najświętszej Marii Panny w Krakowie, sygn. 29/328/0/2/193, akt 48.

Deržavnij arhiv L'vivs'koj oblasti (Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego) [DALO], Fond 26. Opis 5. Sprava 622; F. 2. Op. 1. Sp. 3414.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, sygn. 117/II.

Akty prawne

Dz.U. 1922, Nr 90, poz. 830, Ustawa z dnia 26 września 1922 r. w sprawie częściowego zawieszenia art. 47 ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich.

Źródła prasowe

- „Dodatek do numeru 53. Kurjera Lwowskiego” 1887, s. 1.
 „Gazeta Lwowska” 1913, nr 286, s. 5.
 „Kraj. Pismo polityczne, społeczne, ekonomiczne i literackie” 1893, nr 13, s. 2.
 „Kurjer Lwowski”: 1885, nr 197, s. 4; 1887, nr 55, s. 3; 1888, nr 197, s. 4; 1889, nr 233, s. 3, nr 314, s. 3; 1892, nr 243, s. 2, nr 298, s. 3; 1893, nr 53, s. 5, nr 197, s. 5, nr 237, s. 5; 1893, nr 258, s. 5, nr 362, s. 1; 1894, nr 125, s. 1, nr 170, s. 5, nr 192, s. 3, nr 252, s. 5; 1898, nr 173, s. 3; 1890, nr 330, s. 2; 1910, nr 287, s. 4, nr 499, s. 4; 1911, nr 27, s. 5, nr 190, s. 4, nr 252, s. 2; 1916, nr 419, s. 1; 1918, nr 117, s. 5; 1924, nr 144, s. 4.
 „Kurjer Lwowski. Wydanie Poranne” 1918, nr 156, s. 3.
 „Kurjer Stanisławowski” 1911, nr 1338, s. 3.
 „Nowości Illustrowane” 1906, nr 25, s. 12; 1910, nr 32, s. 7; 1913, nr 51, s. 3–4.
 „Przegląd Emigracyjny. Dwutygodnik Ekonomiczno-Społeczny” 1892, nr 6, s. 52–54.

Źródła drukowane

- C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład personalu i program wykładów w letnim półroczu 1884/5*, Lwów 1885.
 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1888/9*, Lwów 1889.
 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1892/3*, Lwów 1893.
 C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I. we Lwowie. Skład Uniwersytetu i program wykładów w letnim półroczu 1894/5*, Lwów 1895.
 C.K. *Uniwersytet Imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911*, Lwów 1910.
Księga Adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa, Lwów 1913.
Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Wyższego w Brzeżanach za rok szkolny 1906, Brzeżany 1906.
Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1875, Lwów 1875.
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku szkolnym 1920–1921, Lwów 1921.

Prace Emila Dunikowskiego (porządek chronologiczny)

- Dunikowski E.L., *O geologicznej budowie Euganeów, wygasłych wulkanów pod Padwą*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1877, r. 2, s. 287–297, 333–338, 389–412, 479–504, 523–527.
 Dunikowski E., *O geologicznej budowie Euganeów, wygasłych wulkanów pod Padwą*, Lwów 1878.
 Dunikowski E., *Nowe foraminifery krédowego marglu lwowskiego*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1879, r. 4, s. 102–110, 121–135.
 Dunikowski E.L., *Przyczynek do znajomości galicyjskiego dyluwium*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1880, r. 5, s. 6–26.
 Dunikowski E., *Das Gebiet des Strypaflussen in Galizien*, „Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt” 1880, t. 30, nr 1, s. 43–68.

- Dunikowski E., *Brzegi Dniestru na Podolu galicyjskiém*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika” 1881, r. 6, s. 63–69, 98–129, 245–273, 341–360.
- Dunikowski E., *Die Spongien, Radiolarien und Foraminiferen der unterliasischen Schichten vom Schafberg bei Salzburg*, „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe” 1882, t. 45, s. 163–194.
- Dunikowski von E., *Die Pharetronen aus dem Cenoman von Essen und die systematische Stellung der Pharetronen*, „Palaeontographica 1882–1883” 1883, t. 29, s. 281–324.
- Walter H., Dunikowski E. v. Ritter, *Das Petroleumgebiet der galizischen Westkarpathen*, Wien 1883.
- Dunikowski E., *Geologische Untersuchungen in Russisch-Podolien*, „Zeitschrift der Deutschen geologischen Gesellschaft” 1884, t. 36, s. 41–67.
- Dunikowski E., *W odpowiedzi p. Wł. Szajnosze*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 556–559.
- Dunikowski von E., *Ueber Permo-Carbon-Schwämme von Spitzbergen*, „Kongliua Svenska vetenskaps-akademiens handlingar” 1884–1885, ser. 4, t. 21, s. 1–18.
- Dunikowski E., *Studia geologiczne w Karpatach. Część I*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1885, r. 10, s. 30–40, 76–83, 188–197.
- Dunikowski E., *Studia geologiczne w Karpatach. Cz. II*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1886, r. 11, s. 547–574.
- Dunikowski E., *O gąbkach cenomańskich z warstwy fosforytowej Podola galicyjskiego (z trzema tablicami)*, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie” 1889, t. 16, s. 70–87.
- Dunikowski E., *Nowe miejsce znachodzenia się kopalnych ssaków na Samos*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 75–76.
- Dunikowski E., *M. Neumayr. Die Stämme des Thierreiches I. Bd. Wien und Prag 1889*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 59–74.
- Dunikowski E., *J. Feliks i H. Lenk: Beiträge zur Geologie und Paläontologie der Republik Mexico. I Theil. Leipzig 1890*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 428–430.
- Dunikowski E., *Baron von Toll. Die palaeozoiscgen Versteinerunhen der neusibischen Insel Kotelny*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 430–431.
- Dunikowski E., *Morozewicz Józef. Opis Mikroskopowo-petrograficzny niektórych skał wybuchowych Wołyńskich i granitów Tatrzańskich. (Pam. fizyogr. IX.)*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 432.
- Dunikowski E., *Studia geologiczne w Karpatach. (Okolice Sanoka, Rymanowa i Krosna)*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1890, r. 15, s. 353–362.
- Dunikowski E., *J.D. Dana. Podręcznik geologii, spolszczył Dr. Józef Siemiradzki. Wydanie z zapomogi kasy pomocy, dla osób pracujących na polu naukowem imienia Dra Józefa Mianowskiego. Warszawa 1891*, „Kosmos. Czasopismo polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika” 1891, r. 16, s. 35.
- Siemiradzki J., Dunikowski E., *Szkiec geologiczny Królestwa Polskiego, Galicyi i krajów przyległych*, Warszawa 1891.

- Dunikowski E., *Od Atlantyku poza Góry Skaliste. Szkice z podróży geologicznej po Ameryce Północnej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 1–57, 142–217, 264–298, 308–373, 420–442, 534–560.
- Dunikowski Habdank E., *Od Atlantyku poza góry Skaliste. Szkice przyrodnicze z dwukrotnej podróży do Ameryki Północnej*, Lwów 1893.
- Habdank-Dunikowski E., *Z tęczyowych dni. Wspomnienia byłego studenta brzeżańskiego*, „Gazeta Narodowa” 1906, nr 124, s. 1, nr 125, s. 1, nr 126, s. 1, nr 128, s. 1, nr 130, s. 1, nr 140, s. 1, nr 141, s. 1, nr 142, s. 1, nr 143, s. 1, nr 144, s. 1, nr 146, s. 1, nr 147, s. 1, nr 148, s. 1, nr 149, s. 1, nr 150, s. 1, nr 151, s. 1, nr 152, s. 1, nr 153, s. 1, nr 154, s. 1, nr 156, s. 1.
- Dunikowski E.H., *Z Veracruz do stolicy meksykańskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1910, r. 35, s. 12–42.
- Dunikowski E., *Geologia Karpat i Podkarpacia*, Kraków 1910.
- Habdank Dunikowski E., *Geologia Karpat i Podkarpacia*, [w:] *Encyklopedia polska*, t. 1, *Geografia fizyczna ziem polskich i charakterystyka fizyczna ludności*, Kraków 1912, s. 23–60.

Literatura przedmiotu

- Adres dziękczynny*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1894, r. 19, s. 144–145.
- Białynia Chołodecki J., *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930.
- Białynia Chołodecki J., *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918*, Lwów 1930.
- Bourrillon P., *Le faiseur d’or. Récit de la vie de Sbigniew Dunikowski*, Vauvenargues 2020. *Brzeżany 1530–1930*, Brzeżany 1930.
- Bujalski B., *Kilka uwag o ławicy gąbkowej w Niezwiskach*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1918/1919, r. 43–44, s. 211–218.
- Chołoniewski A., *Nieśmiertelni. Fotografie literatów lwowskich*, Lwów 1898.
- Czernecki J., *Brzeżany. Pamiątki i wspomnienia. W setną rocznicę założenia gimnazjum*, Lwów 1905.
- Dybiec J., *Studia zagraniczne Polaków w latach 1795–1918 i wydawnictwo raportów o ich przebiegu*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2003, nr 5, s. 61–74.
- Federowicz Z., *Zarys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki (od czasów najdawniejszych do roku 1918)*, „Memorabilia Zoologica” 1963, nr 10, s. 144–161.
- Finkel L., Chlamtacz M., *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. I. (1894/95–1897/1898)*, Lwów 1899.
- Friedberg W., *Kilka spostrzeżeń w zakresie formacji mioceńskiej Galicji*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1912, t. 37, s. 96–108.
- Friedberg W., *Mapka geologiczna ziem polskich*, Lwów 1912.
- Friedberg W., *Przyczynek do znajomości otwornic kredowego marglu lwowskiego (z tablicą)*, Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 263–289.

- Friedberg W., *Utwory mioceńskie w Europie i próby podziału tych utworów Polski. Część II*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1912, r. 37, s. 311–367.
- Gadomski A., *Polscy odkrywcy i podróżnicy*, [w:] *Kalendarz Ilustrowanego Kuryera Codziennego na rok 1929*, Kraków 1929, s. 135–143.
- Galicyskie wspomnienia szkolne*, oprac. A. Knot, Kraków 1955.
- Grzełoński B., *Ameryka w pamiętnikach Polaków. Antologia*, Warszawa 1988.
- Grzybowski J., *Piaskowiec Ciężkowicki*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1921, r. 46, s. 222–226.
- Grzybowski J., *Przeglądowa mapa geologiczna ziem polskich, z tekstem objaśniającym i trzema przekrojami*, Warszawa 1912.
- Hahn W., *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. II. (1898/1899–1909/1910)*, Lwów 1912.
- Haiman M., *Nauka polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1936.
- Hinde G.J., *Notes on Radiolaria from the Lower Palaeozoic Rocks (Llandeilo–Caradoc) of the South Scotland*, „The Annals and Magazine of Natural History, Including Zoology, Botany, and Geology” 1890, t. 6, s. 40–59, DOI 10.1080/00222939008693993.
- Jaros J., *Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136–1976)*, Warszawa 1978.
- Kałuski M., *Polacy w rosyjskiej Mandżurii*, „Studia Polonijne” 2001, t. 22, s. 109–149.
- Karbowiak A., *Młódzież polska akademicka za granicą 1795–1910*, Kraków 1910.
- Kossuth S., *Polacy – słuchacze Akademii Górniczej w Leoben*, Katowice 1964.
- Krzysińska-Żach B., *Dom rodzinny jako obszar zainteresowań współczesnej pedagogiki rodziny*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2015, t. 14, nr 1, s. 285–297, DOI 10.15290/rtk.2015.14.1.19.
- Kuczyński A., *Polskie opisanie świata. Studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemiennych, t. 2, Ameryka i Australia z Oceanią*, Wrocław 1994.
- Lewicki W., *Wstęp analityczny do statystyki Galicji*, [w:] *Katalog Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie roku 1894*, Lwów 1894, s. LXII–LXVI.
- Ł.M., *Dr J. Siemiradzki i Dr E. Dunikowski. Szkic geologiczny Królestwa Polskiego, Galicji i krajów przyległych. Z mapą geologiczną (Pamiętnik fizyograficzny. T. XI. Warszawa. 1891)*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 566–568.
- Łomicki A.M., *Materyały do mioceńskiej fauny Lwowa i najbliższej okolicy*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 18–37.
- Łomnicki A.M., *Słodkowodny utwór podolski*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1884, t. 9, s. 751–752.
- Łotysz S., *Alchemik czy oszust? Sprawa Zbigniewa Dunikowskiego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2009, t. 54, nr 2, s. 63–82.
- Majkowska R., *Bogactwo, różnorodność, rozproszenie... Archiwum osobiste (spuścizna) okiem archiwisty*, [w:] *Spuścizny – co po nas zostaje? Zagadnienia metodologiczne*, red. A. Górski, Kraków 2018, s. 11–16.
- Metamorfozy społeczne. Wielka Wojna w polskiej korespondencji zatrzymanej przez cenzurę austro-węgierską. Materiały polskich grup cenzury z lat 1914–1918*, t. 3, cz. 5, oprac. P. Brudek, J. Molenda, J.Z. Pająk, Warszawa 2018.
- Mierzecki R., *Przemysł naftowy w Polsce w XIX i XX wieku*, „Analecta” 1999, t. 8, nr 2 (16), s. 55–71.

- N.J., *Dunikowski E. Zeszyt IV. atlasu geologicznego Galicyi. Kraków, 1891*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 224–225.
- Nicieja S.S., *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. 1, Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Brzeżany, Opole 2012.
- Nowak J., *Ś. P. Dr Emil Habdank-Dunikowski*, „Wiadomości Geograficzne” 1924, z. 5–7, s. 65.
- Odezwa, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 199–200.
- Okołowicz J., *Wychodźstwo i osadnictwo polskie przed wojną światową*, Warszawa 1920.
- Olszewska-Nejbert D., Świerczewska-Gładysz E., Bąbel M., Jacyszyn A., Bogucki A., *Unikatowe stanowisko gąbek cenomańskich na Podolu Pokuckim (zachodnia Ukraina), [w:] Aktualizm i antyaktualizm w paleontologii. XXII Konferencja Naukowa Sekcji Paleontologicznej Polskiego Towarzystwa Geologicznego, Tyniec, 27–30 września 2013 r. Materiały konferencyjne*, red. M. Kędzierski, B. Kołodziej, Kraków 2013, s. 40–41.
- Olszewska-Nejbert D., Świerczewska-Gładysz E., *Redescriptions of Cenomanian Hexactinellid Sponges from Podillia (South-West Ukraine) and Designation of Neotypes*, „Paleontology” 2012, t. 55, nr 6, s. 1265–1278, DOI 10.1111/j.1475-4983.2012.01189.x.
- Pamiętnik VII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. Część przyrodnicza*, red. W. Bylicki, Lwów 1897.
- Pawłowski S., *Geografia fizyczna ziem polskich według Encyklopedyi Polskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1913, r. 38, s. 488–509.
- Pawłowski S., *W sprawie polskiej nomenklatury geograficznej*, Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1914, r. 39, s. 615–665.
- Pielech H., *Przyczynek do fizyografii marglu kredowego z okolicy Lwowa t. zw. opoki lwowskiej*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1914, r. 39, s. 85–98.
- Radziszewski B., *V. zjazd lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1888, r. 13, s. 207–208.
- Romer E., *1875–1899. Dwudziestopięciolecie Polskiego Towarzystwa Przyrodników Imienia Kopernika*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1900, r. 25, s. 263–365.
- Romer E., *Przyczynek do topografii i geografii Sichota-Alinu*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności” 1912, seria 3, t. 12, dział A, s. 45–88.
- Rzonca B., *Henryk Walter – górnik i geolog, pozytywista i romantyk*, „Wiek nafty” 2020, t. 23, nr 4 (111), s. 12–23.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. B. Chlebowski, Warszawa 1892.
- Solec'ki, A., Bubnák I., *Profesor Emil' Dunikovs'kij – Pioner geoturizmu*, [w:] *Geoturizm: praktika i dosvid. Materiali konferenci*, red. L.Z. Skakui, I.M. Bubnák, L'viv 2014, s. 119–122.
- Spis nauczycieli. Szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów, Warszawa 1924.
- Sprawozdania z posiedzeń Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Geologicznego za rok 1923/4*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników Im. Kopernika” 1924, r. 49, s. 371–384.

- Sprawozdanie z Posiedzeń Naukowych w Sekcjach X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, red. W. Sieradzki, Lwów 1908.
- Sprawy Krakowskiego Oddziału Pol. Tow. Geogr.*, „Wiadomości Geograficzne” 1925, z. 1–2, s. 2.
- Szajnocha W., *Przemysł górniczy galicyjski na Wystawie Krajowej w Krakowie w r. 1887. Listy z wystawy*, Lwów 1888.
- Szajnocha W., *Studia geologiczne w Karpatach Galicyi zachodniój. Część I*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 302–306.
- Ślącza A., Miziołek M., *Sytuacja geologiczna warstw ropianieckich w Ropiance (Polskie Karpaty fliszowe)*, „Annales Societatis Geologorum Poloniae” 1995, t. 65, s. 29–41.
- Tokarski J., *Jan Nowak — wspomnienia czterdziestoletniej przyjaźni*, „Annales Societatis Geologorum Poloniae” 1950, t. 19, s. 194–204.
- Walter H., Dunikowski E., *Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachodnio-galicyjskich Karpat*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1882, r. 7, s. 263–302, 354–375, 449–474; 1883, r. 8, s. 309–334, 401–424.
- Walter H., *Geologiczne studia okolicy Brzostka, Strzyżowa, Ropczyc i Dębicy*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1895, r. 20, s. 60–76, 321–336.
- Wierzejski W.K., *Fragmenty z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie 1834–1920*, Warszawa 1939.
- Wiśniowski T., *O faunie łupków spaskich i wieku piaskowca bryłowego*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego AU” 1906, t. 46, s. 315–344.
- Wołkowicz S., Wołkowicz K., *Geological Cartography in Poland in the 19th Century*, „Geological Quarterly” 2014, t. 58, nr 3, s. 623–658, DOI 10.7306/gq.1198.
- Wołkowicz S., Wołkowicz K., Miecznik J.B., *Katalog wystawy Kartografia geologiczna ziem polskich do roku 1919*, Warszawa 2009.
- Wójcik A.J., *Carta Geologica. Mapy geologiczne Królestwa Polskiego wydane w latach 1815–1915. Katalog*, Dąbrowa Górnicza 2013.
- Wyciąg z protokołów posiedzeń Zarządu i naukowych zebrań Tow. im. „Kopernika” za czas od stycznia do końca marca b. r.*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 127.
- XVIII. *Walne Zgromadzenie Towarzystwa polskich przyrodników imienia Kopernika odbyte we Lwowie dnia 19. lutego 1889 r. o godzinie 6. po południu w auli Uniwersytetu*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1889, r. 14, s. 7.
- XXI. *Walne zgromadzenie polskiego towarzystwa przyrodników imienia Kopernika*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1892, r. 17, s. 119.
- Zakrzewski I., XXVI. *Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika we Lwowie*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1898, r. 22, s. 89–90.
- Zapfe H., *Dunikowski Emil Habdank von. Catalogus Fossilium Austriae*, z. 15, *Index Palaeontologicorum Austriae*, Wien 1971.
- Zieliński S., *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich. Podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci-pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni*, Warszawa 1933.
- Zigno de A., *Sulla costituzione geologica dei Monti Euganei*, Padova 1861.

Zuber R., *H. Walter i D-r E. Dunikowski. Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachodnio-galicjskich Karpat*, „Wszzechświat. Tygodnik popularny, poświęcony naukom przyrodniczym” 1883, nr 16, s. 253–254.

Zuber R., *Przyczynki do stratygrafji i tektoniki Karpat*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1909, r. 34, s. 788–833.

Zuber R., *Studia geologiczne we wschodnich Karpatach. Część trzecia*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Imienia Kopernika” 1884, r. 9, s. 370–372.

Zuber R., *XXVII. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa przyrodników im. Kopernika, we Lwowie, odbyło się dnia 19. lutego 1898 r. w sali wykładowej instytutu chemicznego Uniwersytetu we Lwowie o godzinie 7. wieczorem*, „Kosmos. Czasopismo Polskiego Tow. Przyrodników Im. Kopernika” 1899, r. 23, s. 11.

Strony internetowe

Dunikowski Z.J., *Moje pamiętniki. O procederze Metalex*, academia.edu/1742725/Emil_Dunikowskis_Knowledge_Of_His_Sons_Experiments [dostęp 17.07.2021].

Memories of Zbigniew Jan de Dunikowski, academia.edu/1742725/Emil_Dunikowskis_Knowledge_Of_His_Sons_Experiments [dostęp 17.07.2021].

Zbigniew Dunikowski, findagrave.com/memorial/30254654/zbigniew-dunikowski [dostęp 17.07.2021].

Podziękowania

Panu dr. Yuriyowi Hudymie, dyrektorowi Muzeum Historii Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki we Lwowie, uprzejmie dziękuję za pomoc w uzyskaniu dostępu do dokumentów Archiwum Państwowego Obwodu Lwowskiego we Lwowie.

dr **Paweł Brzegowy** – magister biologii (Wydział Biologii UJ), doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii (Wydział Geograficzno-Biologiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie). Jego zainteresowania badawcze dotyczą działalności i osiągnięć naukowych uczonych lwowskich i wileńskich, zajmujących się naukami przyrodniczymi / naukami o Ziemi do 1939 r. oraz historii przyrodolecznictwa w wybranych uzdrowiskach galicyjskich i stacjach klimatycznych do 1918 r. Członek zespołu redakcyjnego kwartalnika „Cracovia Leopoldis”. Autor i współautor artykułów naukowych, rozdziałów w recenzowanych monografiach, tekstów popularnych oraz współredaktor kilku wydawnictw książkowych dotyczących przeszłości Lwowa i dziejów kultury uzdrowiskowej w Europie. Sekretarz Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności, członek Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.

e-mail: brzegowy.pw@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 21 lutego 2023

Data przyjęcia do druku: 17 lipca 2023